

Aleksander Horowski OFMCap

Instytut Historyczny Kapucynów w Rzymie

Błogosławiony Idzi z Asyżu w średniowiecznej kompilacji żywotów i porzekadeł z legnickiej kartuzji Męki Jezusa Chrystusa

Błogosławiony Idzi z Asyżu (zm. 23 kwietnia 1262 roku w Perugii)¹, trzeci towarzysz św. Franciszka (po Bernardzie z Quintavalle i Piotrze Katanim), jest też jedynym z jego pierwszych naśladowców wyniesionym do chwały ołtarzy i wpisanym do franciszkańskiego kalendarza liturgicznego w Polsce. Jego wspomnienia, spisane przez brata Jana z Perugii, a znane jako *Anonim z Perugii* lub – poprawniej – *O początku albo założeniu Zakonu* (*De inceptione vel fundamento Ordinis*), stanowią ważne źródło dla poznania początków Zakonu Braci Mniejszych².

Jeszcze w średniowieczu powstało kilka żywotów utrwalających sylwetkę bł. Idziego: najstarszy, związany z miejscem jego kultu, został opublikowany przez

¹ Por. S. Vecchio, *Egidio di Assisi*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. XLII, Roma 1993, s. 312–316 (z wcześniejszą bibliografią); B. Comodi, *Vita del beato Egidio, compagno di san Francesco*, Perugia 2002; tenże, *Il beato Egidio d'Assisi, terzo compagno di san Francesco: fonti, vita, detti, miracoli e culto*, w: *Due francescani venerati presso Porta Santa Susanna in Perugia: Egidio († 1262) ed Enrico († 1415)*, Perugia 2014, s. 75–82; *Frate Egidio d'Assisi. Atti dell'Incontro di studio in occasione del 750° anniversario della morte (1262–2012) Perugia, 30 giugno 2012* (Figure e temi francescani, 1), Spoleto 2014.

² Por. F. Uribe, *Wprowadzenie do źródeł franciszkańskich*, Kraków 2009, s. 151–166; F. Accrocca, *Un santo di carta. Le fonti biografiche di san Francesco d'Assisi* (Biblioteca di „Frate Francesco”, 13), Milano 2013, s. 95–131.

Bollandystów³; drugi jest przypisywany bratu Leonowi, spowiednikowi i sekretarzowi św. Franciszka⁴, i został włączony w nieco okrojonej formie do tzw. *Kompilacji awiniońskiej*⁵; trzeci, powstały przez na podstawie dwóch poprzednich oraz epizodów zawartych w dziele *Actus beati Francisci et sociorum eius*, stanowi część *Kroniki XXIV ministrów generalnych*⁶; natomiast streszczenie tych źródeł stanowi część tzw. *Kompilacji fryburskiej*, zachowanej w rękopisie 60 z klasztoru Braci Mniejszych Konwentualnych we Fryburgu Szwajcarskim⁷.

Bł. Idzi z Asyżu zasłynął przede wszystkim jako zakonnik oddany kontemplacji i obdarzony niezwykle cennymi charyzmatami łaski, zwłaszcza częstym porwaniem mistycznym czyli ekstazą. Mimo że nie posiadał wykształcenia i był analfabetą, odznaczał się jednak głęboką znajomością Pisma Świętego i życia duchowego. Zarówno duchowni jak świeccy zwracali się do niego z prośbą o modlitwę i o radę. Jego ustne nauki, niekiedy w formie krótkich sentencji a niekiedy mające postać przypowieści i opowiadań⁸, zostały zebrane na piśmie przez jego uczniów i już w średniowieczu zostały rozpowszechnione w całej Europie⁹, choć dzisiejsza krytyka literacka nie ma całkowitej pewności, czy wszystkie z tych zbiorów są

³ *Historia Vitae b. Aegidii*, w: *Acta sanctorum Aprilis*, III, Venetiis 1738, s. 220–228.

⁴ Na temat brata Leona pochodzącego prawdopodobnie z Witerbo lub z okolicy, ale nazywanego Leonem z Asyżu, por. T. Calìo, *Leone d'Assisi*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. LIV, Roma 2005, s. 549–552 (z obszerną bibliografią).

⁵ Ostatnie wydanie krytyczne znajduje się w opracowaniu: *Scripta Leonis, Rufini et Angeli sociorum s. Francisci*, edited and translated by R.B. Brooke, Oxford 1970, s. 304–349.

⁶ *Vita fratris Aegidii, viri sanctissimi et contemplativi* [ex *Chronica XXIV Generalium Ordinis Minorum*], w: *Analecta Franciscana*, III (dalej cytowane jako AF III), Quaracchi 1897, s. 74–115.

⁷ Ferdinandus ab Araules [Delorme], *Vita brevis b. Aegidii Assisiensis*, w: „Archiwum Franciscanum Historicum” 1 (1908) s. 267–277.

⁸ Por. D. Kowalewski, *L'insegnamento del beato Egidio di Assisi sulle virtù alla luce dei "Detti" e delle antiche fonti biografiche* (Bibliotheca seraphico-capuccina, 92), Roma 2011.

⁹ Pierwsze wydanie krytyczne tych *Porzekadeł* ukazało się ponad sto lat temu: *Dicta beati Aegidii Assisiensis*, sec. codices mss. emendata et denuo edita, a PP. Collegii S. Bonaventurae [Gisbert Menge] (Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi, 3), Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1905. Zostało ono wznowione z drobnymi poprawkami w roku 1939. Wcześniej były one znane w wydania Bollandystów: *Collationes Fratris Aegidii*, w: *Acta sanctorum Aprilis*, III, Venetiis 1738, s. 228–238.

Giovanni di Pietro zwany Lo Spagna, *Bł. Idzi z Asyżu*. Karton przygotowawczy do fresku w kaplicy Transytusu w Bazylice Matki Bożej Anielskiej w Asyżu (ok. 1514–1516). 38,9 × 24, 4 cm. New York, Metropolitan Museum, Acession Nr. 2002.432 (domena publiczna).

w jednakowym stopniu autentyczne, czy też niekiedy mamy do czynienia z pseudo-epigrafią¹⁰. Wypowiedzi bł. Idziego określa się po łacinie mianem *Dicta*, co należy tłumaczyć na polski raczej jako „powiedzonka” niż jako „sentencje”, gdyż ten ostatni rzeczownik przywodzi na myśl uczone wypowiedzi teologiczne i orzeczenia sądowe, natomiast nauczanie trzeciego towarzysza św. Franciszka ma charakter zbliżony raczej do mądrościowych dykteryjek ojców pustyni. Z tego względu postanowiłem oddać ten tytuł jako „porzekadła”.

Warto podkreślić, że św. Bonawentura z Bagnoregio cenił sobie bardzo świętość oraz wlaną mądrość brata Idziego i – jeszcze gdy ten był wśród żywych – cytował jego opinie w dziełach teologicznych i w kazaniach, na przykład w *Komentarzu do Ewangelii św. Łukasza* i w *Konferencjach o sześciu dniach stworzenia*. Wspomina go także w sposób pochlebny w *Żywocie większym św. Franciszka*¹¹.

Na gruncie polskim istnieje trudno dostępne i już nieco archaiczne tłumaczenie *Porzekadeł*, dokonane przez o. Florentyna Szczepanika w oparciu o wydanie z Quaracchi¹². Krótki wybór z tego wydania został włączony przez o. Salezego Kafla do I tomu *Antologii mistyków franciszkańskich*¹³, a poprzedzony przez fragmenty z *Żywota brata Idziego*, które o. Kafel przetłumaczył na podstawie wydania z Manchesteru (1918), w oparciu o kodeks Canonici Miscel. 528 z Bodleian Library z Oksfordu¹⁴. Nieco uwagi poświęcił bł. Idziemu także Wiesław Block¹⁵.

¹⁰ Nowe wydanie krytyczne podstawowego zbioru *Porzekadeł*, którego autentyczność nie wzbudza wątpliwości, ukazało się 10 lat temu: Egidio d'Assisi, *Dicta*, edizione critica a cura di S. Brufani (Edizione Nazionale delle fonti francescane, 1), Spoleto 2013. Natomiast mniejsze kolekcje zostały wydane pięć lat później: S. Brufani, *Le collezioni minori dei "Dicta" di Egidio d'Assisi*, w: «*Vera amicitia praecipuum munus*». *Contributi di cultura medievale e umanistica per Enrico Menestò*, Firenze 2018, s. 111–148.

¹¹ Por. D. Kowalewski, *Testimonianze bonaventuriane su Egidio d'Assisi*, w: *Litterae ex quibus nomen Dei componitur. Studi per l'ottantesimo compleanno di Giuseppe Avarucci*, a cura di A. Horowski (Bibliotheca seraphico-capuccina, 104), Roma 2016, s. 313–333.

¹² *Zdania i myśli bł. Idziego* (Biblioteka franciszkańska, 27), Lwów 1916.

¹³ *Antologia mistyków franciszkańskich*, t. 1: *wiek XIII*, Warszawa 1985, ss. 94–97 (nr 159–164).

¹⁴ *Antologia mistyków franciszkańskich*, t. 1, s. 81–85 (nr 136–147). Antologia przedrukowuje również fragmenty *Kwiatków św. Franciszka* (w przekładzie Leopolda Staffa), mówiące o bł. Idzim i cytujące jego sentencje.

¹⁵ W książce *Franciszek z Asyżu i jego bracia* (wydanie polskie, poprawione i uzupełnione, tłumaczenie z j. włoskiego K. Kreczko), Kraków 2017, będącej przekładem oryginału włoskiego: *Vivere il vangelo con Francesco d'Assisi. Temi e figure della fraternità minoritica* (Teologia

W niniejszym artykule zostanie wydana transkrypcja oraz polskie tłumaczenie zbioru wypowiedzi bł. Idziego, który znany jest obecnie za pośrednictwem jedyne go świadka rękopiśmiennego. Jest nim kodeks Akc. 1948/781 z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, pochodzący z klasztoru kartuzów w Legnicy.

I. Legnicki rękopis, jego powstanie i zawartość

Interesujący nas rękopis został włączony do zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu w roku 1948, w trakcie zabezpieczania częściowo rozproszonych i narażonych na grabież lub zniszczenie księgozbiorów Dolnego Śląska. Jego poprzednim właścicielem była Biblioteka znajdująca się przy ewangelickim kościele św. Piotra i Pawła w Legnicy¹⁶ (Petro-Paulinische Kirchenbibliothek zu Liegnitz). Na wewnętrznej stronie okładki znajduje się naklejony drukowany exlibris tejże biblioteki: „Eigenthum der Petro-Paulinischen Kirchen-Bibliothek” oraz zapisana fioletowym ołówkiem dawna sygnatura: „Hs. 11”¹⁷, natomiast na grzbiecie widoczna jest sygnatura „A.11”, a także uszkodzona jasnobrązowa nalepka z napisem: „Vita S. Francisci”, zamieszczona w górnej partii grzbietu¹⁸.

Zachowała się średniowieczna oprawa kodeksu, wykonana z desek pokrytych poźółkłą świńską skórą, a na niej ornament liniowy, radełka, stemple ślepo tłoczone, 10 metalowych guzów, dwie klamry. Grzbiet posiada cztery zwięzy. Sam kodeks jest papierowy. Składa się z I+297 kart o wymiarach 30 × 20,5 cm. Na karcie ochronnej (f. Ir) znajduje się dawna sygnatura „N. 94”, pochodząca prawdopodobnie z legnickiej kartuzji *Passio Iesu Christi*¹⁹. Numeracja kart (I+297) została

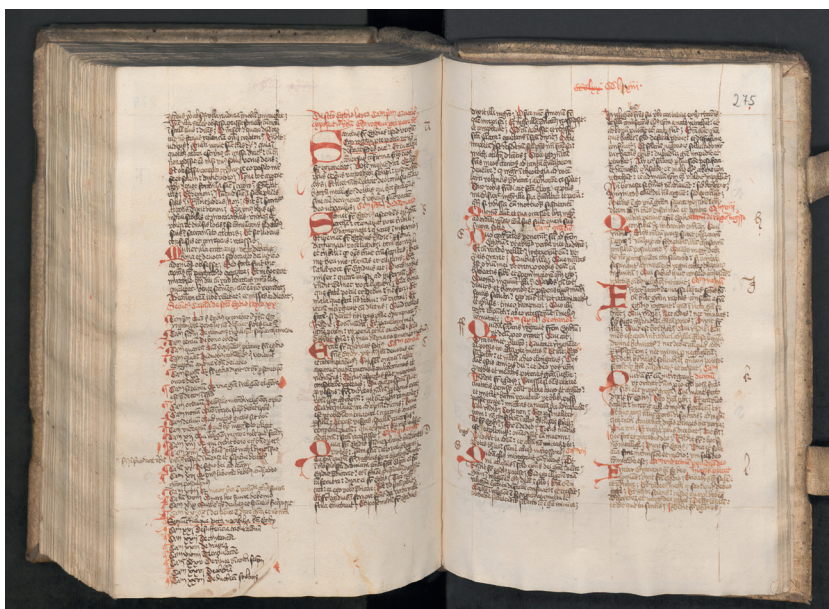
spirituale, 29), Bologna 2013, s. 185–211 (rozdział zatytułowany: *Egidio d'Assisi e la saggezza spirituale del compagno di Francesco*).

¹⁶ Dziś jest to katedra rzymsko katolickiej Diecezji Legnickiej.

¹⁷ Por. opis w katalogu: W. Gemoll, *Die Handschriften der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz*, Liegnitz 1900, s. 12–14.

¹⁸ Barwna kopia cyfrowa całego rękopisu jest dostępna na stronie internetowej „Biblioteki Cyfrowej Uniwersytetu Wrocławskiego” pod adresem: <https://bibliotekacyfrowa.pl/publication/129912>.

¹⁹ Na temat tego klasztoru, skasowanego podczas reformacji a znajdującego się na średniowiecznych przedmieściach Legnicy, odsyłam do dość bogatej literatury przedmiotu: H. Gröger, *Liegnitz – Kartause Passionis Christi*, w: „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau” 30 (1989) s. 45–53; S. Jujeczka, *Kartuzja Passionis Christi*

Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, Akc. 1948/781, f. 274v-275r. Początek legnickiego *Żywota bł. Idziego*.

wykonana ołówkiem w XX wieku, prawdopodobnie po II wojnie światowej. Zastąpiła ona średniowieczną paginację, wykonaną przez samego skrybę czerwonym atramentem z użyciem cyfr rzymskich. Ta pierwotna numeracja nie obejmowała początkowego rejestru ani końcowych białych kart, była nieprecyzyjna, czasami się powtarzała, mimo skreśleń i poprawek dokonanych przez samego kopistę. Oprócz napisanych czerwonym atramentem tytułów dzieł i rozdziałów w rękopisie występują proste czerwone inicjały różnej wielkości, oraz ozdobne, czerwono niebieskie (f. 10ra, 50va, 55va, 62ra, 63va i 86rb), niekiedy posiadające dekorację roślinną, oraz znacznie częstsze inicjały czerwono czarne (f. 15rb, 22va, 26rb, 89va, 116ra, 117va, 119va, 125va, 128va, 132rb, 136ra, 139vb, 144ra, 147ra, 149va, 153ra, 156rb, 159va, 163va, 181ra, 187va, 192va i 198ra).

Tekst jest przeważnie ułożony w dwóch kolumnach po około 38–40 linii w kolumnie, z wyjątkiem początkowego indeksu (f. 1r-9v), wykazu rozdziałów

pod Legnicą 1423–1548, w: „Szkice Legnickie” 24 (2003) s. 75–118 i 25 (2004) s. 87–132; R. Witkowski, Legnica/Liegnitz, w: *Monasticon Cartusiense*, II, hrsg. von G. Schlegel – J. Hogg, Salzburg 2004, s. 389–393.

żywota św. Bernardyna (f. 192r) i transkrypcji breve Sykstusa IV (f. 217v), gdzie tekst został rozdysponowany na całej szerokości strony. Karty Ir-v, 108r-v i 289v-297v pozostały niezapisane. Całość kodeksu została przepisana przez jednego skrybę, którym był legnicki kartuz Bernard z Egry lub z Eger († 1493), mający za sobą karierę akademicką, zanim wstąpił do klasztoru w Legnicy²⁰. Brat Bernard był nie tylko pracowitym kopistą, ale również pisarzem i autorem dzieł teologicznych, a jego *Dialog o niezmiernym i niezliczonym miłosierdziu niepokalanej Bożej rodzicielki dziewicy Maryi* został tuż po jego śmierci dwukrotnie wydany drukiem i zdobył uznanie Johanna Trithemiusa²¹. Zainteresowanie brata Bernarda świętymi z zakonu Braci Mniejszych jest poświadczane również przez dawny kodeks nr 12 z legnickiej Biblioteki Św. Piotra i Pawła (przepisany w roku 1483), zawierający tzw. *Kompilację Awiniońską*, w której także znajdował się jeden z żywotów bł. Idziego oraz wybór jego wypowiedzi (*Dicta*)²².

²⁰ Por. L. Ray, *Bernard d'Eger ou d'Egra*, w: *Dictionnaire de spiritualité*, I, Paris 1937, kol. 1507–1508; W. Baier, *Bernhard von Eger (Egra)*, w: *Marienlexikon*, I: AA-Chagall, herausgegeben von R. Bäumer – L. Scheffczyk, St. Ottilien 1988, s. 450–451; R. Witkowski, *The Charterhouse in Liegnitz and its most famous professed-monk, Bernardus Cartusianus*, w: *Kartäusische Kunst und Architektur mit besonderer Berücksichtigung der Kartausen Zentraleuropas: Länderübergreifender internationaler Kongress für Kartäuserforschung*, Aggsbach (NÖ, Austria) 30–31.8 und Brno/Brünn (CZ) 1–4.9.2005, herausgegeben von J. Bukovský – J.L. Hogg (Analecta Cartusiana, 207), Salzburg 2007, s. 91–117.

²¹ I wydanie: *Dyalogus fratris Bernardi ordinis Cartusiensis immensam et innumerabilem immaculate dei genitricis virginis Marie misericordiam per multa miracula atque exempla elucidans necnon amplificans*, Lyptzigk [Lipsk], Konrad Kachelofen, 1493; II wydanie: *Dyalogus fratris Bernardi Ordinis Carthusiensis immensam et innumerabilem immaculate Dei Genitricis virginis Marie misericordiam per multa miracula atque exempla elucidans necnon amplificans*, Lypzigk [Lipsk], Melchior Lotte, 1497. Mimo że w pierwszej edycji kolofon dzieła mówi o kartuzji „prope civitate Legnitz”, a w drugiej „prope civitatem Legenitz [!]”, to w internetowych katalogach Biblioteki Uniwersyteckiej we Fryburgu Bryzgowijskim, Bawarskiej Biblioteki Państwowej w Monachium oraz Zentrales Verzeichnis Digitalisierter Drucke (zvdd.de) autor został zarejestrowany jako „Bernardus de Lechnitz”.

²² Legnicki Kodeks 12 (również papierowy, o wymiarach 30 × 20,5 cm i składający się z 236 kart) zaginął pod koniec II wojny światowej. Fotografie jego pierwszej sekcji, tzn. f. 1–194 (z wyjątkiem kart: 3v-7r, 23r-31r, 86v-88r, 89v-96r, 97v-127r i 130v-175v) wykonane na początku XX wieku znajdują się w archiwum Wydawców z Quaracchi (Collegio S. Bonaventura dei Frati Editori di Quaracchi), mającym obecnie siedzibę w Rzymie, przy klasztorze Św. Izydora (sygnatura FH/59). Kodeks został opisany w sposób szczegółowy: W. Gemoll, *Die Handschriften der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz*, Liegnitz 1900, s. 14–16;

Kodeks Akc. 1948/781 powstał w latach 1481–1483, jak poświadczają kolofony, pierwszy na f. 180va (w wigilię Zwiastowania Pańskiego, czyli 24 marca, 1481 roku), oraz drugi, na f. 257va²³. W obu przypadkach brat Bernard podpisał się swoim imieniem, prosząc czytelników o modlitwę.

Dość dokładny (choć sumaryczny) opis zawartości rękopisu pochodzącego z Legnicy sporządził o. Benvenuto Bughetti w roku 1934, przygotowując wydanie żywotów św. Ludwika z Tuluzy, oraz publikując kilka krótkich tekstów dotyczących wikariuszy generalnych obserwantów²⁴. Poniżej przedstawimy nieco bardziej szczegółowo teksty zawarte w kodeksie Akc. 1948/781, uwzględniając także opublikowane później dziełka, które w nim się znajdują, a także stosując się do nowej paginacji, poprawiającej i ujednolicającej średniowieczną numerację kart. Tłustym drukiem zostaje oddany czerwony tekst rubryk rękopisu.

f. 1r-9v: Sequitur in nomine sancte Trinitatis Tabula contentorum in hoc volumine...

f. 10ra-26ra (I–XVII): **Prologus in vitam beati Francisci in quo beatus Franciscus commendatur excellentissime in tribus**. Ascendit super cherubin et volavit super pennas ventorum, Psalmus. Quod quidem etsi principaliter...><...perfecte sanavit. – *Żywot św. Franciszka*, autorstwa św. Antonina z Florencji (1389–1459)²⁵.

P. Sabatier, *Bibliothèque de l'église SS. Pierre et Paul à Liegnitz*, Ms. 12, w: A.G. Little – P. Mandonnet – P. Sabatier, *Opusculs de critique historique*, I, Paris 1903, s. 33–63. Na temat *Kompilacji Awiniońskiej* por. E. Menestò, *La «Compilatio Avenionensis»: una raccolta di testi francescani della prima metà del XIV secolo*, w: „Studi Medievali” [ser. 3a] 44 (2003) s. 1423–1541; A. Horowski, *Nuove considerazioni sulla tradizione manoscritta della compilazione “Fac secundum exemplar”*, w: „Collectanea Franciscana” 93 (2023) s. 5–138.

²³ „Nota quod summa omnium exemplorum et prodigiorum que continentur in hac legenda que beatus pater Iohannes mediante divina operatione perpetravit tam in vita quam post vitam est MCCCCCL * 1450 * Mille quadringenta et quinquaginta exempla ad minus, que ego frater Bernhardus numeravi fideliter. Et orate pro scriptore unum Ave Maria. Explicit in domo Passionis Iesu Christi Ordinis Carthusiensis anno M.CCCC.LXXXIII°”.

²⁴ B. Bughetti, *De obitu et miraculis b. Marci Fanutii de Bononia, vicarii gen. Observantiae Ord. Fr. Min. († 1479), cum appendice de vicariis generalibus cismontanis Observantium (1430–1488)*, w: „Archivum Franciscanum Historicum” 27 (1934) s. 95–145.

²⁵ Antoninus Florentinus, *Historialis [summa seu Cronica]*, [pars III, tit. XXIV, cap. I–II], Basilea 1502, f. CCXXVIIra–CCXXXIIra.

f. 26ra-32rb (XVII–XXIII): **Sequitur vita sancti Francisci vulgariter et devotissima. Von sandt Franciscus seyn leben in deuscher czüngen.** Sandt Franciscus ist geboren von der stadt Assisis und het eyn reichen vater...><...das ewige leben. Amen.

f. 32rb-36ra (XXIII–XXVII): Sequitur legenda seu vita de beato Anthonio de Padua, que collecta est ex Spe<culo> Vincentii Hystoriali et Cronicis Minorum quam divisi in septem capitula. [...] Hiis vero temporibus beatus Anthonius de Ordine Minorum...><...cum multis exemplis²⁶.

f. 36ra-37va (XXVII–XXVIII): Sequitur de sancto Ludovico rege (!) episcopo tholosano Ordinis Minorum. Et primo laus ac vita eius ex bulla Canonisationis eius...><...et repente²⁷.

f. 38ra-38rb (XXIX): Iohannes Philippus Lignamine eques sculus divi Sixti quarti pontificis **maximi familiaris omnibus Christiane religionis professoribus salutem in Domino.** Audite omnes gentes auribus percipite qui habitatis orbem...><...gloriam perducamur.

f. 38rb-45vb (XXIX–XXXVI): **Sequitur vita beati Bonaventure** [...]. Pro intellectu aliquali vite sancte (!) Bonaventure est brevissime notandum, quod iste sanctus doctor nunc...><...qui tecum vivit et regnat etc.

f. 45vb-50rb (XXXVI–XLI): Secuntur capitula in vitam sancti Bernhardini Ordinis Minorum...><...Apparuit gratia Dei salutaris nostri diebus istis novissimis in servo suo Bernardino, qui cooperante clementia Patris misericordiarum...><...secundum quam coposuit venerabilis pater Iohannes de Capistrano et extensor – quere in folio CLXXXI – et divisa in XXX capitula²⁸.

f. 50rb-55ra (XLI–XLVI): Sequitur legenda sanctissime Clare patrone Sororum Ordinis Minorum [...] Admirabilis femina Clara vocabulo et virtute...><...Erat autem quasi sexagenaria tempore obitus sui²⁹.

²⁶ Antoninus Florentinus, *Historialis* [pars III, tit. XXIV, cap. III], f. CCXXXIIra-CCXXXIIIrb.

²⁷ Kopista przerwał tekst i pozostawił prawie całą stronę wolną. Por. Antoninus Florentinus, *Historialis* [pars III, tit. XXIV, cap. IV], f. CCXXXIIIra-CCXXXIIIra.

²⁸ Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. V, f. CCXXXIIIra-CCXXXVrb. Nowe wydanie w: D. Solvi, *L'agiografia su Bernardino santo (1450–1460)* (Quaderni di «Hagiographica», 12; Le vite quattrocentesche di s. Bernardino da Siena, 2), Firenze 2014, s. 347–374.

²⁹ Wydana jako „VII Legenda. Admirabilis femina Clara vocabulo et virtute”, w: *Legende minores latine sancte Clare virginis Assisiensis*, testi latini con traduzione italiana a fronte, a cura di G. Boccali (Pubblicazioni della Biblioteca Franciscana Chiesa Nuova – Assisi, 13), S. Maria degli Angeli – Assisi 2008, s. 333–377. W większości pokrywa się z żywotem zamieszczonym w: Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VI, f. CCXXXVrb-CCXXXVIIra.

f. 55va-61rb (XLVI–LII): **Das leben der heiligen sandt Clara in deucher zungen.** In der stadt Assis da saszy eyn reither der het eyn selige edlen frawen dye hiesz Hortulana, die mardt...><...das ewig leben. Amen.

f. 61va-vb: **Epistula Ugolinis Cardinalis et episcopi Hostiensis ad sanctam Claram.** Carissime sorori in Christo et matri...><...sorores tuas in Christo. Amen³⁰.

f. 62ra-63ra (LIII–LIIII): **Capitulum primum. Quomodo Agnes soror beate Clare anno XIII mundum reliquit et parentes et Ordinem sororis sue sancte Clare intravit.** Do sandt Anges dreyzehen iare alt was, so hame sye hey melich zu...><...ane sele und ane leibe. Amen.

f. 63ra-85vb (LIIII–LXXVI): Sequitur tractatus de egregiis viris in sanctitate, dignitate et scientia Ordinis Minorum preclaris, recollectus ex Cronica Ordinis Minorum. Capitulum primum. Et primo repetit summarie vitam beati Francisci, primi generalis ministri qui discipulos assumpsit duodecim in quodam tugurio habitans, regulam scribens et Innocentius approbavit...><...Primus omnium generalis minister fuit gloriosissimus pater noster Franciscus...><...in Domino quievit³¹.

f. 86ra-89ra (LXXIIII*–LXXVII): Sequitur consequenter tractatus de summis pontificibus, doctoribus et aliis ad magnas dignitates ecclesiasticas assumptis de Ordine Minorum. [...] **Capitulum primum. De Nicolao quarto et Alexandro (!) quinto et Sixtus (!) quarto de Ordine beati Francisci summis p. apostolicis.** Ex isto quoque Ordine Fratrum Minorum assumpti sunt...><...tempore Iohannis XXII pape, qui propterea privatus est generalatu cum sequacibus suis³².

f. 89rb: – [wykaz 40 ministrów generalnych].

f. 89va-111ra (LXXVII–LXXXXIX): **Tractatus de ministris generalibus Ordinis Minorum de eorum actibus et ordinationibus ab ipsis factis. Et incipiendo a primo ministro generali beato Francisco usque ad quadragesimum scilicet fratrem Franciscum de Senis.** Primus minister generalis Ordinis minorum fuit sanctissimus pater Franciscus, qui ab ipso domino papa fuit devotissime institutus...><...electus in Urbino 1415³³.

f. 111va: [lista 27 prowincji Zakonu Braci Mniejszych].

³⁰ Tekst pochodzi najprawdopodobniej z *Chronica XXIV generalium*, w: AF III, s. 183.

³¹ Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII, f. CCXXXVIIra–CCXXXIXra.

³² Por. Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VIII, f. CCXLIIIIrb–CCXLVra.

³³ Fragmenty tego traktatu, pochodzącego w większości z *Kroniki* Antonina z Florencji, wydał B. Bughetti, *De obitu et miraculis b. Marci Fanutii de Bononia*, s. 144–145. Por. także,

f. 112ra-113vb (C–CI): Notandum de privilegiis concessis minorum et predicatorum Ordinibus in exemptione ab ordinariis, que extenditur etiam communiter ad alios, scilicet heremitanos et carmelitas...><...Declarationem optimam pro confessione libere audienda et predicandi fratrum Minorum etc. si legere desideras quere in *Summa regularum religiosorum*, folio...

f. 113vb-114vb: Dominus dedit michi fratri Francisco ita incipere et fare penitentiam...><...sanctissimam benedictionem in eternum. Amen. – Franciszek z Asyżu, *Testament*³⁴.

f. 114vb-115va (CII–CIII): Regulam autem beati Francisci per duodecim capitula distinctam et confirmatam per Honorium papam, quam omnes fratres minores profitentur observare, si legere vis, quere in volumine *Summe regularum omnium religiosorum*, folio...³⁵.

f. 115va-115vb: Der lieb herre sandt Anthonius ist geboren von Hyspania und...><...zu den ewigen frewden. Amen. – Krótki żywot św. Anoniego z Padwy w języku staroniemieckim, prawdopodobnie ułożony przez samego Bernarda z Egry.

f. 116ra-180va (CIII–CLXIX): **Incipit prologus egregii doctoris Bonaventure in vitam beati Francisci.** Apparuit gratia Dei salvatoris nostri...><...unius Dei et

Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII (f. CCXXXVIIra–CCXXXIXra) i cap. IX (f. CCXLVra–CCLra).

³⁴ Francisci Assiensis, *Scripta*, edidit C. Paolazzi (Spicilegium Bonaventurianum, 36), Grottaferrata 2009, s. 384–405. Kodeks został wspomniany w wykazie na s. 15, pod dawną nazwą (Liegnitz, Petro-Paulinische Kirchenbibliothek, Cod. 11) i została mu przyporządkowana sigła Lg. Wspomniany już wcześniej w wydaniu Kajetana Essera (*Die Opuscula des hl. Franziskus von Assisi. Neue textkritische Edition*, Grottaferrata 1976, s. 34) z tym samym symbolem, ale z adnotacją wskazującą na aktualną kolokację i sygnaturę.

³⁵ B. Bughetti zauważa, że chodzi najprawdopodobniej o dzieło skompilowane lub przepisane przez Bernarda z Egry, które jednak zaginęło. Następnie Bernard wylicza 22 dokumenty, tzn. Reguły św. Franciszka (zatwierdzoną i „quam ipse fecit quam dominus papa sibi eam confirmavit sine bulla et dividitur per XXIII capitula”), Regułę braci i siostr od pokuty, Regułę św. Klary („Regula prima Ordinis sancte Clare a beato Francisco edita, que dividitur per XII capitula”) i Regułę Urbana IV („Secunda regula sancti Francisci Ordinis Sororum Sancte Clare et dividitur in XXVI capitula”) oraz deklaracje papieskie Reguły (m.in. *Exivi de paradiso* oraz *Exiit qui seminat*) i wykłady reguły („Expositio regule beati Francisci per custodem parisiensem virum Gafridum cum quatuor magistris parisiensibus, scilicet Alexandro de Ales, Iohanne de Rupella, Ruperto [!] de Bastia et Rigaldo, qui regulam ipsam quoad aliqua declaraverunt”), odsyłając również do wspomnianej „Summy regul”.

trini qui vivit et regnat in secula seculorum. Amen³⁶. **Explicit maior legenda sancti Francisci composita per egregium doctorem Bonaventuram Ordinis Minorum Fratrum. Et qui postea factus cardinalis. Et est rescripta per fratrem Bernardum Cartusiensem Monachum professum in domo Passionis Iesu Christi prope civitatem Legniz Ordinis eiusdem. Et finita in vigilia annuntiationis virginis Marie anno Domini M^oCCCC^oLXXXI^o. Et orate pro eo propter Deum unum Ave Maria.**

f. 180vb-187rb (CLXIXvb-CLXXVIrb): **Secuntur capitula in vitam sancti Lodvici episcopi.** Primum capitulum de origine parentum...><...**Incipit vita sancti Lodvici episcopi de ordine fratrum minorum. Capitulum primum de parentela ipsius et de nativitate eius.** Almus Christi confessor et episcopus Lodvicus ex illustrissima prosapia...><...cui est honor et gloria in secula seculorum. Amen. – Ten sam tekst (z pewnymi wariantami), znajduje się w rękopisie Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, I.F.271, f. 224ra-227rb. Jest to rozwinięcie innej, bardziej znanej legendy „Almus Christi confessor”. Zarówno wersja podstawowa, jak ta poświadczona przez dwa śląskie rękopisy, została opublikowana przez Wydawców z Quaracchi³⁷.

f. 187rb-191vb (CLXXVI-CLXXX): **Incipiunt capitula in vitam sancti Bernhardini.** Capitulum primum de septem privilegiis...><...**Incipit vita sancti Bernhardini. Capitulum primum de parentela sancti Bernhardini. Et de septem privilegiis spiritualibus.** Est namque in Ytalia civitas quedam nomine Massa...><...fecerunt ad laudem omnipotentis Dei qui vivit et regnat in secula seculorum. Amen.

f. 192r-217rb (CLXXXI-CCVI): **Incipit prologus fratris Iohannis de Capistrano in vitam sancti Bernhardini.** Sequitur bulla Nicolai pape canonisationis ipsius Bernhardini. Capitulum primum de ortu parentum sancti Bernhardini...><...**Incipit prologus fratris Iohannis de Capistrano in vitam sancti Bernhardini confessoris Ordinis Minorum.** Excelsus Dominus Deus, rex regum et Dominus dominantium, ab initio seculi...><...regnat in secula seculorum. Amen. **Explicit vita sancti**

³⁶ *Legenda maior*, św. Bonawentury, łącznie z cudami. Por. *Analecta Franciscana* X, Quaracchi 1926–1941, s. 555–652. Kodeks jest wymieniony przez wydawców z Quaracchi we wprowadzeniu (*Prolegomena*) do: Bonaventurae, *Opera omnia*, t. VIII, Quaracchi 1898, s. LXXXIX (nr 48), wśród rękopisów nie skolonizowanych.

³⁷ *Processus canonizationis et Legendae varie Sancti Ludovici OFM Episcopi Tolosani* (*Analecta Franciscana*, VII), Quaracchi-Firenze 1951, s. 414–421 (redakcja podstawowa) i s. 421–426 (wersja z Legnicy i Wrocławia). Do dwóch śląskich kodeksów należałoby dołączyć trzeci: Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, I.F.280, f. 291rb-294rb, pochodzący – podobnie jak I.F.271 – z opactwa Kanoników Regularnych Św. Augustyna w Żaganiu.

Bernhardini confessoris Ordinis Fratrum Minorum edita et compilata per beatum fratrem Iohannem de Capistrano eiusdem Ordinis ferventissimo zelatore (!), non solum observatore sed etiam diligentissimo et fidelissimo aliorum in multis mundi partibus ad hanc videlicet observantiam inductore. Deo gratias³⁸.

f. 217v: Sixtus papa quartus. Dilectis filiis universis Ordinis Fratrum Minorum ubicumque commorantibus salutem et apostolicam benedictionem. Cum alias animo revolveremus merita beatorum Bernardi (!), Petri, Othonis, Accursii et Adiuti...><...die VII augusti MCCCCLXXXI pontificatus nostri anno decimo...><... Ego frater Petrus de Neapolis Ordinis prefati de Observantia immeritus vicarius generalis...><...die et anno supradictis³⁹.

f. 217v: Wykaz rozdziałów żywota pięciu pierwszych męczenników.

f. 218ra-220va (CCVII–CCIX): **Incipit passio quinque fratrum minorum. De missione eorum ad sarracenos capitulum primum.** Legitur in Cronicis Ordinis Minorum quod anno Domini millesimo ducentesimo decimo nono a prima conversione beati Francisci tertio decimo, in capitulo generali...><...et miraculis consumavit. Amen⁴⁰.

f. 220va-251rb (CCIX–CCXL): **Incipit prologus in legendam beati patris Iohannis de Capistrano Ordinis Minorum de Observantia.** Venerando patri fratri Gabrieli de Verona, Ordinis Minorum provinciarum Austrie, Bohemie, Polonie vicario dignissimo, frater Cristoforus de Varisio eiusdem Ordinis minimus et indignus promptam obedientiam...><...qui est benedictus in secula seculorum. Amen⁴¹.

f. 251va-252ra (CCXL–CCXLI): In nomine Iesu Christi Amen. Hinc infra notantur quedam miracula et divina opera que Deus omnipotens dignatus est operari ad invocationem meritorum beati Iohannis de Capistrano Ordinis Minorum de Observantia... – Wykaz 77 cudów.

f. 252ra-257ra (CCXLI–CCXLVI): **Sequuntur miracula examinata per testes veridicos.** De paralitica et ceca. Capitulum primum. Quidam Balthasar pellifex de Hroninga, habens unam filiam...><...Et ego si illum librum habere possem totum libenter ob reverentiam beati patris Iohannis de Capistrano scriberem.

³⁸ Por. *Bibliotheca Hagiographica Latina*, nr 1190.

³⁹ *Bullarium Franciscanum*, series nova, t. III, s. 740.

⁴⁰ Por. *Bibliotheca Hagiographica Latina*, nr 1169–1170.

⁴¹ Wydane w *Acta Sanctorum mensis Octobris*, t. X, Bruxellis 1861, s. 491–545.

f. 257rb-257va (CCXLVI): Hec infrascripta signa et prodigia beatus frater Iohannes de Capistrano in vita sua in diversis locis et provinciis ab anno Domini MCCCCLI, quando exivit de Ytalia usque ad annum LVI quo mortuus est, tot et tanta perpetravit per eum divina clementia...

f. 257va-260rb (CCXLVI–CCXLIX): **Secuntur capitula in passionem fratris Stephani minorum. [...] Passio fratris Stephani minoris de Ungaria in civitate Sarai tartarorum. Capitulum primum. Quomodo deceptus fuit per dyabolum et e converso...** Anno Domini 1334 frater Stephanus accepit...><...meritis sancti martiris. Ad laudem domini nostri Iesu Cristi. Amen⁴².

f. 260rb-260va: **Sequuntur nomina fratrum Minorum qui martirisati sunt. Passio sanctorum fratrum minorum Ordinis pro fide Iesu Christi quorum nomina subsequuntur.** Passio quinque fratrum prothomartirum...><...centum et septem.

f. 260va-260vb: **Sequitur questio pulcra de martirio.** Frater Livinus cogitans qualiter ad Dei et katholice fidei honorem posset suum sanguinem...><...hec ille sanctus laycus⁴³.

f. 261ra-271vb (CCL–CCLX): **Epistola de laude et vita fratris Marci generalis vicarii de observantia Ordinis sancti Francisci...**><...in presenti sufficit⁴⁴.

f. 272ra-272vb (CCLXI): **Ex vita fratris Leonis, quod Franciscus virgo purissimus extitit.** Cum frater Leo an beatus Franciscus esset virgo curiositate scire desideraret...><...commisceri. Hec ex Croniciis⁴⁵.

f. 272vb-273rb: **Secuntur capitula de domina Benevenuta.** Capitulum primum...><...**De domina Benevenuta capitulum primum de revelationis ipsius etc.** Quedam domina Benevenuta nomine anchonitana, ut dicebatur, a pueritia fuit Christo devota. Et licet haberet virum...><...elemosinam denegare⁴⁶.

f. 273rb-273va: **De virgine decolata, quod noluit consentire operi nephario. Et pre beatam virginem resuscitatam. Et eius interfectoris ingressu Ordinis**

⁴² Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, w: AF III, s. 515–524.

⁴³ Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, Passio fratris Livini Gallici, w: AF III, s. 541–543.

⁴⁴ Tekst opublikował B. Bughetti, *De obitu et miraculis b. Marci Fanutii de Bononia*, s. 102–132.

⁴⁵ Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, Vita fratris Leonis, w: AF III, s. 68–74.

⁴⁶ Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, Vita fratris Corradi de Offida, w: AF III, s. 424–426.

Minorum. Fuit in provincia Burgundie frater quidam perfectus qui tali occasione ad Ordinem est vocatus. Etenim in partibus illis nobilis quidam habens filiam virginem...>...vitam ordinis exemplarem.

f. 273va-273vb: **De fratre qui vidit visionem mulieris mirabilem. Et est contra choreas et vanitates.** Fuit quidam frater in quodam conventu provincie Sicilie, qui cum semel in ecclesia vacaret orationi, vidit quamdam mulierem totaliter nudam...>...carnis cernentibus incentivum.

f. 273vb-274ra: **De fratre Ildefonso, qui post mortem cuidam fratri apparuit dicens, quod missa indevota dicta modicum iuvat defunctos.** Fuit quidam frater nomine Ildefonsus. Qui cum esset virtuosus et devotus et lacrimis habundaret, erat tamen aliorum leviter...>...partem pene que vobis debebatur⁴⁷.

f. 274ra: **De fratre Donato, qui vidit Iesum in specie pulcherrimi pueri.** In conventu Gaete iacet frater Donatus, miraculis luminosus...>...in apparitione predicta⁴⁸.

f. 274ra-274va: **Capitula tria.** Capitulum primum quomodo frater Bertholdus> mulierem mortuam resuscitavit...>...**De fratre Bertholdo capitulum primum, quomodo mulierem mortuam resuscitavit et quod de multis animabus pauce salvate fuerunt.** In Ratispona tumultus est frater Bertholdus egregius predicator. Qui cum semel contra quoddam...>...libere veniebat et missas audiebat⁴⁹.

f. 274va-277ra (CCLXII–CCLXV): **Secuntur capitula de sancto Egidio layco XX.** Capitulum primum...>...**De sancto Egidio layco. Capitulum primum. Qualiter exposuit illud verbum: Ego rogavi pro te Petre etc.** Sanctus frater Egidius...>...se ad peccandum, quod nocivum est. – Tekst wydany w niniejszym artykule.

f. 277ra-279ra (CCLXV–CCLXVII): **De sancto Anthonio Paduensi.** Beatus Anthonius natione Hyspanus, factus frater Minor tanti fervoris fuit in fide quod circa primordia sui ingressus transivit ad sarracenos animo martirium sustinendi...>...et cepit habere fratres⁵⁰.

f. 279ra-281rb (CCLXVII–CCLXIX): **De sancto Ludovico episcopo cuius legenda supra habetur folio...** Anno Domini 1296 beatus Ludovicus regis Cicilie Karoli secundi filius ad Ordinem Minorum est susceptus. Vita eius patet in *legenda*

⁴⁷ Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, w: AF III, s. 348–349.

⁴⁸ Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, w: AF III, s. 498.

⁴⁹ Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, w: AF III, s. 238–239.

⁵⁰ Streszczenie żywota św. Antoniego Padewskiego, podzielone na dziesięć rozdziałów, zaczerpnięte głównie z AF III, s. 121–158.

aliqua que in *Legenda* non habentur. Capitulum primum, quod a matre noluit osculari...><...sepulcrum cum magna reverentia visitavit⁵¹.

f. 281va-281vb. **Quomodo demoniacus beati Francisci sanctitatem manifestavit.** Anno Domini 1222 MCCXXII fuit in Ytalia vir quidam Bartholomeus nomine qui audita fama beati Francisci ad eius predicationem...><...huius ordinis convertetur⁵².

f. 281vb-289rb (CCLXIX–CCLXXVII): **Secuntur tituli miraculorum fratris Symonis conventus Cracoviensis.** Exemplum primum de puella nomine Zophia...><... **Prologus in miracula fratris Symonis de nova familia scilicet fratrum Bernhardinensium conventus Cracoviensis.** In nomine Domini aliqua benignitate Dei omnipotentis meritisque Virginis gloriose Marie necnon servi sui Symonis beati mirabiliter parata ac varie pro laude...><...fratre Ladislao de Wolborm⁵³.

Poniżej publikujemy transkrypcję sekcji poświęconej bł. Idziemu z Asyżu, znajdującą się na kartach 274va-277ra. Na tej ostatniej karcie kopista zamieścił jeden paragraf będący uzupełnieniem wcześniejszego tekstu, z oznaczeniem, gdzie należy go wstawić. Natomiast zakończenie ostatniego rozdziału (z karty 276vb) zostało przepisane na dolnym marginesie karty 277r.

Przy transkrypcji tekstu łacińskiego zachowano oryginalną pisownię średniowieczną, dokonując tylko niezbędnych dla zrozumienia ujednoliceń. Wszelkie korekty zostały zaznaczone w przypisach. Zasygnalizowano także istotne różnice między tekstem wydań krytycznych źródeł, z których zaczerpnął kompilator, wskazując niekiedy podobne warianty tekstowe innych kodeksów⁵⁴. Tekst kodeksu Akc. 1948/781 został skorygowany tylko tam, gdzie w przeciwnym wypadku zdanie nie miało by sensu.

Przypisy do źródeł wskazano pod tłumaczeniem polskim.

⁵¹ Piętnaście rozdziałów dotyczących życia i cudów św. Ludwika z Tuluzy.

⁵² Por. *Chronica XXIV generalium ministrorum*, w: AF III, s. 27–29.

⁵³ Cuda św. Szymona z Lipnicy. Por. *Cuda świętego ojca Szymona z Lipnicy [1482–1520] – Miracula beati patris Simonis Lypnicensis [1482–1520]*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt Marcin Starzyński – Anna Zajchowska-Bołtromiuk (Pomniki dziejowe Polski. Seria II – Monumenta Poloniae Historica. Nova Series, 17), Kraków 2019.

⁵⁴ W aparacie zastosowano następujące skróty: *add.* – *addit* (dodaje); *in marg. inf./sup.* – *in margine inferiore/superiore* (na marginesie dolnym/górnym); *om.* – *omittit* (opuszcza); *transp.* – *transponit* (przestawia, odwraca).

II. Transkrypcja tekstu łacińskiego

Vita et dicta Egidii Assisiensis (collectio legnicensis)

Wp = Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka, Akc. 1948/781 (olim: Liegnitz, Petro-Paulinische Kirchenbibliothek, Ms. 11), f. 274va-277ra (CCLXIIva–CCLXIVra)

Sequuntur⁵⁵ capitula de sancto Egidio layco XX

Capitulum primum. Quomodo frater Egidius exponebat illud verbum: “Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua etc.”.

Capitulum secundum. De clamore terribili ipsius supra archam mortui.

Capitulum tertium. De bono obedientie.

Capitulum quartum. Quomodo virtus humilitatis placuit fratri Egidio.

Capitulum quintum. De duobus cardinalibus, qui venerunt ad Egidium audire verbum Dei ab eo.

Capitulum sextum. Quod frater Egidius dixit ut homo pro sempetipso orare deberet.

Capitulum septimum. Quod una gratia in religione eligenda est pre decem in seculo.

Capitulum octavum. De consilio intrandi religionem optimo.

Capitulum nonum. Quomodo in raptu se homo debet habere.

Capitulum decimum. Quid magis gratis fit homini.

Capitulum undecimum. Per quid homo magis Deo placet.

Capitulum XII. Qui religionem intrare vult, quid facere debet.

Capitulum XIII. Quod, qui bene credit⁵⁶, etiam bene operatur.

Capitulum XIII. Quod beatus Iohannes nichil dixit in suo ewangelio, scilicet “In principio erat Verbum”⁵⁷, respectu⁵⁸ immense et sempiternae Deitatis.

Capitulum XV. De signo Dei ad animam.

⁵⁵ Sequuntur] Secuntur Wp

⁵⁶ bene credit] credit bene Wp et invertit

⁵⁷ scilicet... Verbum] om. et add. in marg. Wp

⁵⁸ respectu] respectum Wp

Capitulum XVI. Quod prius laborare debemus, antequam a Deo gratiam postulamus.

Capitulum XVII. Quod maior virtus est voluntate alterius servire.

Capitulum XVIII. Quare Deo servire debemus.

Capitulum XIX. Qualiter quis devotus et spiritualis fieri possit.

Capitulum XX. Quod in Dei potestate est dare gratiam, et non <in> nostra.

Sequuntur aliqua dicta notabilia beati Egidii.

Capitulum XXI. De sufferentia tribulationum.

Capitulum XXII. De contentione.

Capitulum XXIII. De iniuria.

Capitulum XXIII. De tribulatione.

Capitulum XXV. De virtute vincendi seipsum.

Capitulum XXVI. De obedientia.

Capitulum XXVII. De duodecim stultitiis.

|(f. 274vb) De sancto Egidio layco

Capitulum primum. Qualiter exposuit illud verbum:

“Ego rogavi pro te, Petre, etc.”.

Sanctus frater Egidius istud verbum: “Ego rogavi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua. Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos” sic exponebat: “Vult – inquit – dicere, quod homo plus et prius vacare debet sibi ipsi et postmodum aliis. Et licet multum placet Deo conversio animarum, hoc tamen intelligitur de illis, qui hoc facere possunt sine anime detrimento, qui ubicumque sunt, vacant Deo, ut Paulus”.

Capitulum secundum. De dampnato.

Semel frater Egidius, ascendens quamdam archam⁵⁹, clamavit voce terribili: “O dampnate, qui iaces in inferno!”. Et ipsemet frater Egidius respondit in persona

⁵⁹ archam] et add. Wp

dampnati voce lugubri tam horribili et terribili, quod omnes terruit circumstantes: “Heu me! Heu me!”, clamans et eiulans. Et in tali voce frater Egidius ait: “Dicas nobis, miser: quare ivisti ad infernum?”. Et respondit ipsemet voce lugubri: “Quia bona, que facere potui et debui, non feci. Et mala, que facere non debui, non vixi”. Et iterum interrogavit eum, dicens: “Quid velles facere, si daretur tibi tempus penitentie, o dampnate?”. Respondit: “Totum mundum et paulatim me in ignem proicerem, ut penam eternam evaderem, quia illud haberet finem, sed mea dampnatio permanet in eternum!”.

Capitulum tertium. <De bono obedientie>.

Erat frater Andreas, socius fratris Egidii, vir multum devotus et etiam⁶⁰ contemplativus. Cui semel oranti in cella apparuit quidam puerulus pulcherrimus et rubicundus, ad cuius aspectum⁶¹ fuit maxima consolatione repletus. Dum autem pulsatum fuit pro vesperis, frater Andreas multum perplexus erat, utrum iret ad chorum vel cum puero remaneret. Qui determinavit ire ad chorum, dicens: “Bonum est, ut obedientiam creature Creatoris amore perficiam!”⁶². Et post vespervas ad cellam reversus reinvenit puerum, qui ei⁶³ dixit, quod nisi ivisset ad chorum, statim recessisset.

Capitulum quartum.

<Quomodo virtus humilitatis placuit fratri Egidio>.

Quia fratri Egidio summe placuit⁶⁴ humilitatis virtus, ipsam etiam in alio voluit experiri. Cum enim quidam frater anglicus, sacre theologie magister in monasterio Sancti Damiani, presente sancta Clara et fratre Egidio predicaret, et in sermone aliquantulum processisset, cum fervore dixit ei frater Egidius: “Tace, magister! Tace, quia ego volo predicare!”. Ille vero statim tacuit. Et frater Egidius in fervore spiritus Dei verba melliflua eructavit. Et postmodum frater Egidius [(f. 275ra) dixit illi magistro: “Perfice nunc sermonem, frater, quem incepisti!”. Et magister illam predicationem reassumpsit et complevit. Quod cum audisset et vidisset sancta Clara, exultans

⁶⁰ etiam] *om. Chronica*

⁶¹ aspectum] *aspectus Wp*

⁶² obedientiam... perficiam] *obediam creature Creatoris amore Chronica*

⁶³ ei] *et Wp; sibi Chronica*

⁶⁴ placuit] *placebat Chronica*

in spiritu dixit: “Hodie impletum⁶⁵ est desiderium sanctissimi patris nostri Francisci, michi aliquando dicentis: «Opto ego multum⁶⁶ fratres meos clericos ad tantam humilitatem devenire⁶⁷, quod magister in theologia ad vocem layci volentis predicare a predicatione cessaret». Dico vobis, fratres – ait sancta Clara – quod plus me edificavit magister ille sua humilitate et patientia, quam si vidissem eum mortuos suscitantem”.

Quomodo autem et qua occasione idem magister ad Ordinem Minorum conversus fuit, quere supra⁶⁸.

*Capitulum quintum. <De duobus cardinalibus,
qui venerunt ad Egidium audire verbum Dei ab eo>.*

Duo cardinales venerunt semel ad fratrem Egidium, ut ab ipso verba vite audirent. Et cum recedere vellent, rogaverunt eum, ut pro eis oraret. Quibus ille: “Que necessitas est, o domini mei, ut orem pro vobis Deum, cum habeatis fidem et spem maiorem quam ego?”. “Quomodo?”, inquit illi. “Quia vos cum tot divitiis et honoribus et prosperis huius mundi speratis salvari; ego autem cum tot calamitatibus et adversis timeo dampnari!”. Quo <audito> illi, corde compuncti, ab eo recesserunt in melius commutati.

Capitulum sextum. De oratione.

Quidam secularis rogavit fratrem Egidium, ut Deum pro eo oraret. Qui ait: “Ora tumet pro teipso! Quare te remanente, cum possis ire, alium pro te mittis?”. Et ille: “Ego sum peccator et multum a Deo eleongatus. Vos autem estis amicus Dei. Et ideo vos ipsum <cito>⁶⁹ pro vobis et me et⁷⁰ aliis poteritis gratiam invenire”. Respondit frater Egidius: “Carissime, si omnes platee civitatis Perusii⁷¹ essent plene auro et argento, et mitteretur bannum per civitatem, quod quilibet posset, posset⁷²

⁶⁵ impletum] completum *Chronica*

⁶⁶ ego multum] multum ego *Chronica*

⁶⁷ devenire] venire *Chronica*

⁶⁸ Quomodo... supra] *Textus sublineatus rubro colore.*

⁶⁹ cito] *om. Wp*

⁷⁰ et] *supra lineam Wp*

⁷¹ Perusii] Perusinae *Chronica*

⁷² posset] *om. Chronica*

recipere, mitteres tu nuntium pro te ad recipiendum?”. Qui respondit: “Certe non! Cito personaliter irem. Non fiderem in aliquo, quantumcumque fideli”. At frater Egidius⁷³: “Sic est de Deo: Totus mundus est eo plenus; omnes possunt eum invenire. Vade ergo⁷⁴ et⁷⁵ tu ad eum, et alium non mittas pro te! Potes tamen tecum sumere aliquos intercessores”⁷⁶.

Capitulum VII. <Quod una gratia in religione eligenda est pre decem in seculo>.

Quidam alius interrogavit eum, dicens: “Potestne aliquis in seculo existens Dei gratiam invenire?”. Respondit frater Egidius: “Potest. Sed ego eligerem unam gratiam in religione quam decem in seculo. Gratia enim in religione habita de facili conservatur et crescit, quia homo in religione est segregatus a tumultu et turbatione sollicitudinis secularis, que est gratie inimica. [(f. 275rb) In religione enim⁷⁷ fratres⁷⁸ sui verbo caritative exhortationis et sancte conversationis exemplo ipsum a malo retrahunt et ad bonum provocant et accendunt. Gratia autem, quam quis habet in seculo, de facili perditur et difficilime conservatur. Et secularium negotiorum sollicitudo, mater turbationis existens, dulcedinem gratie impedit et perturbat. Alii etiam seculares persuasionem pestifera et dampnabili conversatione et malo exemplo a bono ipsum retrahunt et ad malum ipsum quasi violenter impellunt. Nam honeste se habentem non adiuvant, sed derident; inimicos autem Dei non arguunt, sed extollunt. Melius est ergo unam gratiam secure possidere, quam decem in tanto discrimine et timore”.

Capitulum VIII. De religionis ingressu.

Quidam petivit a fratre Egidio consilium de intrando Ordinem. Qui respondit: “Si quis multum pauper sciret thesaurum⁷⁹ in agro, numquid ad fodiendum illum thesaurum consilium postulare? Quanto magis debet homo non procrastinare

⁷³ At... Egidius] Et sanctus *Chronica*

⁷⁴ ergo] *om. et add. in marg. Wp*

⁷⁵ et] *om. Chronica*

⁷⁶ pro... intercessores] *om. Chronica*

⁷⁷ enim] *om. et add. supra lineam Wp*

⁷⁸ In... fratres] Fratres etiam *Chronica*

⁷⁹ thesaurum] thesaurum *Wp*

consiliando, sed currere festinanter⁸⁰ ad inveniendum regni celorum thesaurum⁸¹ infinitum!”. Qui subito huic consilio acquiescens, relictis omnibus, religionem intravit.

Capitulum nonum. <Quomodo in raptu se homo debet habere>.

Frater Iacobus de Massa laycus, sanctus homo⁸², cum haberet gratiam raptus, consilium a fratre Egidio rogavit, quomodo⁸³ in dicta gratia se haberet. Qui respondit: “Nec addas, nec minuas, sed fuge multitudinem, quantum potes!”. Dixit frater ille: “Quid est hoc dicere?”. Qui respondit: “Quando mens est apta introduci ad illa gloriosa lumina divine bonitatis, nec debet aliquid addi per presumptionem, nec minui per negligentiam. Et debet homo diligere solitudinem, quantum potest, si vult, quod gratia custodiatur et crescat”.

Capitulum decimum. <Quid magis gratis fit homini>.

Quidam frater eum rogavit⁸⁴, ut oraret Dominum pro eo, quid posset facere, quod sibi esset magis gratum. Cui, mane facto, dixit frater Egidius: “Ego dicam tibi”. Et accipiens baculum, incepit agere ad modum figelle⁸⁵ cum eo. Et huc atque illuc per ortum discurrens, ad modum citharedi cantabat, dicens pluries hec verba: “Una uni”. Et nichil plus dicebat. Ait fratri: “Hoc fac et placebis Deo”. Respondit frater hoc se non intelligere. Dixit frater Egidius: “Una et sola anima sine intermissione et medio uni soli Deo committenda est”.

Capitulum undecimum. Per quid homo Deo magis placet.

Frater Gratianus quasi semper Deo⁸⁶ loquens, dixit fratri Egidio: “Scio aliis consulere et predicare. Et videtur michi, quod scio, quid debeo agere. Et multa sciens⁸⁷,

⁸⁰ procrastinare... festinanter] procrastinando nec consiliando currere *Chronica*

⁸¹ thesaurum] thesaurum *Wp*

⁸² homo] qui fuit cum sancta Clara et cum multis sociis sancti Francisci *add. Chronica*

⁸³ quomodo] qualiter *Chronica*

⁸⁴ rogavit] interrogavit *Wp*

⁸⁵ figelle] vielle *Chronica* (in apparatu etiam fiellae et agellae)

⁸⁶ Deo] de Deo *Chronica*

⁸⁷ sciens] et *add. Wp*

nescio cui operi debeam adherere et <sic> magis Deo placere. Da ergo consilium, et dic, quid tu sentis!”. Respondit frater Egidius: |(f. 275va) “Nichil est, in quo Deo tantum placeas, quantum quod te per gulam suspendas”. Et cum frater Gratianus pluries istius verbi enodationem⁸⁸ per plures dies cum instantia requireret, finaliter sic respondit: “Homo – inquit – suspensus non est in celo et tamen elevatus est a terra, et semper respicit inferius. Sic et tu facias, cum in celo non sis, potes tamen a terrenis levare et in virtuosis operibus de te humiliter sentire et Dei misericordiam expectare”.

Capitulum XII. De ingressu religionis.

Dum⁸⁹ homo quidam sibi dixisset, quod omnino volebat religionem intrare, dixit ei finaliter frater Egidius: “Si vis hoc facere, vade cito et interfice parentes tuos et consobrinos!”. Ille primo stupefactus, cum lacrimis iunctis manibus dixit: “O frater Egidi, et quomodo possum facere tantum scellus?”. Ait ille: “O pecorone⁹⁰! Es ita simplex et fatuus? Ego non dico, quod eos materiali gladio interficias, sed mentali. Quia ut Christus dicit⁹¹: Qui⁹² non odit patrem suum et matrem etc. non potest meus esse discipulus”.

Capitulum XIII. <Quod qui bene credit etiam bene operatur>.

Cum iudex⁹³ semel venisset ad eum, dixit frater Egidius inter cetera ad eum: “Credis quidem, quod dona Dei sunt magna?”. Respondit ille⁹⁴: “Credo”. At ille: “Ostendam tibi, quod hoc non credis”. Et adiecit: “Quantum bene valent res tue?”. Respondit iudex: “Forsitan mille libras”. Cui frater Egidius: “Ergo verum est, quod dixi, quia tu credis solo verbo. Si enim dares illas mille libras pro centum millibus⁹⁵

⁸⁸ enodationem] expositionem *Chronica* (sed codex Halensis concordat cum lectione *Wp*)

⁸⁹ Dum] Cum *Chronica*

⁹⁰ pecorone] becone *Chronica*

⁹¹ ut... dicit] om. *Chronica*

⁹² Qui] Quia *Wp*

⁹³ Cum iudex] Quidam iurisperitus *Chronica* (sed in apparatu, iuxta codicem B: iudex)

⁹⁴ Respondit ille] Qui dixit *Chronica*

⁹⁵ millibus] milibus *Wp*

lucrum maximum reportares. Et tamen eas non dares pro regno celorum. Ideo⁹⁶ celestia respectu terrenorum pro nichilo⁹⁷ reputantur”. Respondit iudex⁹⁸: “Credis, quod quilibet tantum operatur, quantum credit?”. Respondit frater Egidius: “Si⁹⁹ bene crederes, bene operareris, sicut sancti fecerunt”. Et concessit iudex¹⁰⁰ sententiam fratris Egidii esse veram.

Capitulum XIII. De immensa divinitate.

Dum frater Egidius moraretur in loco de Cetona¹⁰¹, duo fratres predicatorum ex devotione¹⁰² ipsum visitabant¹⁰³. Et cum de Deo simul loquerentur, unus illorum fratrum dixit: “Magna et alta nimis beatus Iohannes Ewangelista fuit de Deo locutus”. Respondit frater Egidius: “Beatus Iohannes de Deo nichil est locutus”. Tunc ille frater respondit: “Cave, pater, cave tibi! Quid est hoc, quod dicis? Ymo dicit beatus Augustinus, quod si beatus Iohannes altius intonasset, nullus mortalium eum intellexisset. Non dicas ergo, pater, quod nichil dixit!”. Tunc frater Egidius iterum ac iterum dixit: “Dico vobis, quod beatus Iohannes nichil dixit!”. Tunc fratres illi quasi indignati recesserunt. Et cum aliquantulum recedendo distarent, frater Egidius fecit eos revocari¹⁰⁴. Et [(f. 275vb) <ostendit>¹⁰⁵ eis illum montem, qui est super locum de Cetona¹⁰⁶, dicens: “Si esset unus mons de semine milii ita magnus sicut iste, et inferius in pede montis esset unus passer, qui ex eo comederet, quoad usque viveret, in die vel in mense vel in uno anno quantum acciperet in centum annis?”. Responderunt illi¹⁰⁷: “Quasi nichil¹⁰⁸ diminueret etiam in mille annis”. Tunc frater Egidius dixit eis: “Tam immensa est sempiterna deitas et tam magnus mons,

⁹⁶ Ideo] Igitur a te *Chronica*

⁹⁷ nichilo] nihil *Chronica*

⁹⁸ Respondit iudex] Cui iudex respondit *Chronica*

⁹⁹ Si] Sed *Wp*

¹⁰⁰ concessit iudex] transp. *Chronica*

¹⁰¹ Cetona] Zetone *Wp*; Setone *Chronica*

¹⁰² devotione] de *Wp*

¹⁰³ visitabant] visitaverunt *Chronica*

¹⁰⁴ revocari] vocari *Chronica*

¹⁰⁵ ostendit] om. *Wp*

¹⁰⁶ Cetona] Zetona *Wp*; Setone *Chronica*

¹⁰⁷ illi] fratres praedicatorum *Chronica*

¹⁰⁸ nichil] om. et add. inter columnas *Wp*

quod beatus Iohannes fuit¹⁰⁹ unus passer: Nichil dicit respectu magnitudinis Dei”. Illi fratres hec audientes ab eo¹¹⁰, edificati cum devotione recesserunt.

Capitulum XV. De signo Dei ad animam.

Dixit aliquando frater Egidius: “Nullum datur expressius signum Dei ad animam quam signum sponsi ad sponsam. Nam sponsus quando accipit sponsam mittit ei certa clenodia¹¹¹, ut cingulum et bursam et crinile et alia ornamenta. Quando vero coniungitur¹¹², coniungitur uni soli. Sic bone operationes ornant animam quasi iocalia et vestes, oratio vero coniungit”.

Capitulum XVI. De gratia Dei obtinenda.

Quidam frater dixit sibi, quod fratres tantum eum occuparent cum labore¹¹³, quod vix posset stare in oratione¹¹⁴. Ideo petebat licentiam¹¹⁵ eundi heremitorium quoddam, ut Deo quietius posset servire. Cui respondit frater Egidius: “Si ires ad regem Francie et diceres sibi, ut daret tibi <mille>¹¹⁶ marcas argenti, cum nichil fecisses, nonne responderet: «Insane! Quid fecisti pro me, ut dem tibi mille marcas argenti?». Sed si ante hoc tempus fecisses sibi magnum servitium, secure posses postulare ab eo illud beneficium. Si ergo vis postulando gratiam orare, oportet te prius fideliter laborare”.

Capitulum XVII. De voluntate.

Semel etiam dicebat: “Maior est virtus facere unum servitium pro voluntate alterius, quam duo pro sua voluntate”.

¹⁰⁹ fuit] qui fuit sicut *Chronica*

¹¹⁰ fratres... eo] vero fratres videntes quod verum dicebat, prostraverunt se ad pedes eius et rogaverunt eum, ut eis indulgeret et pro eis Altissimum exoraret. Et sic *Chronica*

¹¹¹ clenodia] iocalia *Chronica*

¹¹² coniungitur] et add. Wp; ei coniungitur omnia ista dimittit et sola *Chronica*

¹¹³ tantum... labore] faciebant ipsum tantum laborare *Chronica*

¹¹⁴ posset... oratione] stare poterat ad orationem *Chronica*

¹¹⁵ licentiam] obedientiam *Chronica* (licentiam in apparatu)

¹¹⁶ mille] om. Wp

Capitulum XVIII. Quare Deo servire debemus.

Dixit etiam semel cuidam: “Si non¹¹⁷ haberes pedes, nec oculos, neque manus, si quis redderet tibi pedes, quid dares ei?”. Respondit: “Centum libras”. Et si quis redderet tibi manus?”. Respondit: “Darem ei¹¹⁸ omnia bona”. “Et si quis te illuminaret?”. Respondit: “Servirem ei omnibus diebus vite mee”. Ait frater Egidius: “Ecce, carissime, Deus dedit tibi manus, oculos et pedes, et omnia bona corporalia et spiritualia, et non vis ei servire!”.

Capitulum XIX. Quomodo devotus quis fieri potest

Semel quesivit quidam frater qualiter posset fieri devotus et spiritualis. Respondit: “Quare ager ille est fertilior quam iste?”. Qui respondit: “Quia cultor illius plus insudavit¹¹⁹ [(f. 277ra) ei quam cultor illius agri sterilis”. “Et faber ictibus multis percutit ferrum, antequam ad perfectionem deducantur¹²⁰ figure. Credis tu te fieri spiritualem sine labore?”.

Capitulum XX. Quod in potestate Dei est dare gratiam, quando vult.

Quidam frater dixit ei, quod aliquando multum laborasset pro devotionis gratia obtinenda, et tamen non potuerat invenire. Cui frater Egidius dixit: “Dic tuam culpam, quia ille, qui habet omnia in sua potestate, etsi non dat una die, dat alia. Unde non est aliquid aliud, nisi quod tu fideliter servias ei. Et si unus viveret ab Adam usque ad finem mundi, et faceret quidquid boni posset, non mereretur minimam Dei benignitatem. Fercula tamen data sunt, et non est qui recipiat”¹²¹.

¹¹⁷ non] enim Wp

¹¹⁸ ei] et Wp

¹¹⁹ insudavit] verte folium sequens add. Wp in marg. inf. f. 275vb (et ponit signum &)

¹²⁰ deducantur] perducatur *Chronica* (deducatur, ducatur in apparatu)

¹²¹ recipiat] recipit Wp; in marg. add. rubro colore: Antecedens folium ibi debet imponi scilicet Capitulum XXI de dictis fratris Egidii

[(f. 276ra) *Capitulum XXI*¹²².

Sequuntur dicta notabilia venerabilis fratris Egidii laici.

De sufferentia tribulationum.

Qui patienter sustineret tribulationes propter Deum, cito veniret in magnam gloriam et esset dominus huius mundi¹²³ et teneret iam pedem in alio mundo magno¹²⁴.

Quidquid¹²⁵ homo facit, sive bonum, sive malum, sibiipsi facit. Non¹²⁶ debes scandalizari, si aliquis tibi facit¹²⁷ iniuriam, sed debes compati peccato eius.

Sustine¹²⁸ patienter iniurias, factas tibi a proximo, propter Deum et propter proximum, et propter teipsum.

Quantumcumque¹²⁹ quis paratus est sustinere, tantum erit magnus apud Deum, et non plus.

Et quanto quis est debilis a tribulatione et dolore¹³⁰, sustinendo¹³¹ propter Deum, tanto minor est apud Deum et non cognoscit, quis¹³² est Deus.

Si quis dicit tibi malum, adiuva illum. Et si quis dicit tibi bonum, redde illud Deo. Adiuuare debes eum, ut si quis dicit tibi malum, tu dicas deterius de te.

Si vis facere partem tuam bonam, facias partem tuam malam et partem alterius bonam, hoc est: factum et dictum alterius lauda, et tuum reprehende¹³³. Et si vis facere partem malam, facias e contrario¹³⁴.

¹²² Capitulum XXI] Nota. Istud folium debet imponi in sequenti folio post capitulum XX ibi "Beatus Anthonius" etc. *add. Wp in marg. sup. (rubeo colore)*

¹²³ huius mundi] huiusmodi *Wp*

¹²⁴ magno] *om. Dicta*

¹²⁵ Quidquid] Quitquit *Wp*

¹²⁶ Non] ergo *add. Dicta*

¹²⁷ tibi facit] *transp. Dicta*

¹²⁸ Sustine] Sustinere debes *Dicta*

¹²⁹ Quantumcumque] Quantum *Dicta*

¹³⁰ dolore] dolere *Wp*

¹³¹ a...sustinendo] ad sustinendum tribulationes et dolores *Dicta*

¹³² quis] quid *Dicta*

¹³³ reprehende] et inculpa *add. Dicta*

¹³⁴ facere...contrario] partem tuam facere malam, factum et dictum tuum commenda et partem alterius vitupera *Dicta*

Capitulum XXII. De contentione.

Quando aliquis contendit tecum, si vis vincere, perde. Nam in fine, cum crederis te vicisse, invenies te perdidisse. Via ergo salvationis est via perditionis.

Non sumus boni portatores tribulationum, quia non sumus boni sectatores spiritualium consolationum. Qui enim fideliter laboraret in se et super se et pro se, suaviter omnia sustineret.

Capitulum XXIII. De iniuria.

Iniuriam nulli facias; et si quis tibi facit iniuriam, sustine eam patienter amore Dei et propter remissionem peccatorum tuorum. Multo enim melius est unam gravem iniuriam sustinere sine murmure aliquo propter amorem Dei, quam quotidie pascere centum pauperes et per plures ieiunare dies usque ad celum stellatum.

Quid prodest homini despicere seipsum et tribulationes [f. 276rb) suo corpori facere in ieiuniis, orationibus, vigiliis et disciplinis, et non posse unam iniuriam a proximo sustinere, de quo recipiet maius pretium vel premium quam de suis, que portat propria voluntate?

Capitulum XXIII. De tribulatione.

Sustinere¹³⁵ tribulationes sine murmure magis purgat peccata hominum quam effusio lacrimarum.

Beatus ille, qui semper habet ante oculos peccatum suum et beneficium Dei, et sustinet patienter omnem tribulationem et angustiam. Unde debet habere¹³⁶ magnam consolationem. <Beatus ille, qui non petit nec desiderat aliquam consolationem¹³⁷> sub celo ab aliqua creatura. Non expectet homo premium a Deo, si est humilis et quietus solo modo¹³⁸, dum bene facit¹³⁹ ei in omnibus.

¹³⁵ Sustinere] Sustine *Wp*

¹³⁶ habere] expectare *Dicta*

¹³⁷ Beatus... consolationem] *om. per homoioteleuton Wp*

¹³⁸ solo modo] solummodo *Dicta*

¹³⁹ facit] satisfit *Dicta*

Qui semper bene haberet pre¹⁴⁰ oculis¹⁴¹ peccata sua, in nulla tribulatione deficeret.

Omne bonum, quod habes, debes recipere a Deo; et omne periculum¹⁴² a peccato tuo. Si enim unus homo fecisset et faceret omnia bona, que fecerunt et faciunt et facient omnes homines de mundo, tamen si¹⁴³ inspicit, inveniet semper contrarium in¹⁴⁴ suo bono.

Dixit¹⁴⁵ quidam frater: "Quid faciemus, si venerint in tempore nostro tribulationes magne?". Respondit frater Egidius¹⁴⁶: "Si plueret Dominus lapides et saxa de celo, non nocerent nobis, si essemus quales esse deberemus¹⁴⁷. Si homo esset qualis esse deberet, malum conveteretur in bonum. Omnia enim magna bona et magna mala sunt intus in homine, que videri non possunt".

Ad infirmitatem magnam¹⁴⁸ et ad laborem magnum et ad famem magnam et etiam iniurias magnas factas alicui cucurrerunt pessimi demones. Si vis salvari, non petas tibi iustitiam fieri ab aliqua creatura. Viri boni et¹⁴⁹ sancti bona faciunt, et mala patiuntur.

Si cognoscis te offendisse Creatorem et Deum omnium¹⁵⁰, cognosce, quia dignum est, quod omnia te persequantur et vindicent iniuriam, quam fecisti Domino. Ab omnibus creaturis debes sustinere patienter molestias tibi factas, quia contra aliquam non habes iustitiam, cum sis dignus puniri ab omnibus.

Capitulum XXV. De virtute vincendi seipsum.

Magna est virtus homini vincere seipsum. Si vinces seipsum, vinces omnes inimicos et pervenies in omne bonum. Magna virtus esset, si quis permetteret se vinci ab omnibus hominibus, quia talis homo esset dominus huius mundi.

¹⁴⁰ pre] coram *Dicta*

¹⁴¹ oculis] suis *add. Dicta*

¹⁴² periculum] malum *Dicta*

¹⁴³ si] bene *add. Dicta*

¹⁴⁴ semper... in] se semper contrarium *Dicta*

¹⁴⁵ Dixit] ei *add. Dicta*

¹⁴⁶ frater Egidius] *om. Dicta*

¹⁴⁷ deberemus] debemus *Wp*

¹⁴⁸ infirmitatem magnam] infirmitates magnas *Dicta*

¹⁴⁹ boni et] *om. Dicta*

¹⁵⁰ Creatorem... omnium] Dominum tuum et creatorem omnium *Dicta*

Si vis salvari¹⁵¹, desperes ab omni consolatione, quam tibi potest dare aliqua creatura mortalis, quia maiores <et¹⁵²> frequentiores sunt casus ex consolationibus quam ex tribulationibus attendentes¹⁵³.

|(f. 276va) Nobilis est natura equi, qui licet sit in cursu velocissimo, tamen is, qui equitat¹⁵⁴, potest eum avertere a bona¹⁵⁵ via et dirigere in¹⁵⁶ aliam. Sic debet¹⁵⁷ homo in impetu ire sue permittere se regi ab illo, qui corrigit eum.

Ad¹⁵⁸ solam memoriam Dei deberet homo¹⁵⁹ – quantum est in¹⁶⁰ se – dare pretium aliis, ut darent ei alaphas et colaphos, et ut¹⁶¹ traherent eum per capillos.

Capitulum XXVI. De obedientia.

Murmurabat quandoque quidam religiosus coram eo de quadam gravi obedientia sibi data. Cui dixit frater Egidius: “Amice mi, quanto plus murmuras, tanto plus te oneras; et quanto devotius et humiliter submiseris¹⁶² caput obedientie, tanto levius et suavius erit tibi. Tu non vis vituperari in hoc mundo et honorari in celo¹⁶³. Non vis maledici et vis benedici. Non <vis>¹⁶⁴ laborare et vis quiescere. Deceptus es, quia per vituperium pervenitur ad honorem, per maledictionem habetur benedictio et per laborem requies”.

Proverbium¹⁶⁵ est: “Qui non dat de eo, quod dolet, quid¹⁶⁶ potest habere de eo, quod vult?”. Non mireris, si proximus te offendit aliquando, quia Martha, que sancta erat, volebat provocare <Dominum>¹⁶⁷ contra sororem suam carnalem; tamen iniuste

¹⁵¹ salvari] conare ut *add. Dicta*

¹⁵² et] *om. Wp*

¹⁵³ attendentes] accedentes *Dicta*

¹⁵⁴ equitat] eum *add. Dicta*

¹⁵⁵ a bona] ab una *Dicta*

¹⁵⁶ in] ad *Dicta*

¹⁵⁷ debet] deberet *Dicta*

¹⁵⁸ Ad] Vel ad *Dicta*

¹⁵⁹ homo] desiderare *add. Dicta*

¹⁶⁰ in] pro *Dicta*

¹⁶¹ ut] homines *add. Dicta*

¹⁶² submiseris] submerseris *Wp*

¹⁶³ celo] alio *Dicta*

¹⁶⁴ vis] *om. Wp*

¹⁶⁵ Proverbium] verum *add. Dicta*

¹⁶⁶ quid] non *Dicta*

¹⁶⁷ Dominum] *om. Wp*

murmurabat Martha de Maria. Et¹⁶⁸ quanto plura membra amiserat quoad usum Maria quam Martha, tanto plus laborabat quam Martha. Amiserat enim loquela[m], visum, auditum¹⁶⁹ et gressum. Studeas ergo¹⁷⁰ graciosus et virtuosus esse et pugna¹⁷¹ contra vitia, et sustine libenter tribulationes et verecundias. Non enim est aliud, nisi ut vincas teipsum, quia parum est homini animas attrahere¹⁷² ad Deum, nisi vincat semetipsum¹⁷³.

Capitulum XXVII. De duodecim stultitiis

Prima stultitia est eorum, qui ante pugnam nolunt se armare, sed tunc primo arma accipiunt, dum dolorem vulnerum sentiunt. Sic spiritualiter tunc primo volunt se armare, quando iam victi sunt. Et ideo dicitur Ecclesiastici 2°: “Fili, attendens ad servitutem Dei, sta in timore et prepara animam tuam ad temptationem”. Preparatio autem ista est cogitare de modo resistendi temptationi. Unde ante conflictum bellatores debent esse armati, ut non inveniantur ire nudi in congressu. Sic servus Dei.

Secunda stultitia est eorum, qui sumunt arma nimis gravia et onerosa, precipue cum nullam eorum habent consuetudinem. Qui quandoque eorum ponderositate devinciuntur et detinentur et capiuntur et demum occiduntur. Et sunt illi, qui nimium ieiunant, vigilant, orant et alios quosque labores graves in humeros sibi appendunt, et post pauca deficiunt; et Deo, sibi et proximis inutiles efficiuntur. Et tales postea dissolutiores <efficiuntur>¹⁷⁴, lenitatibus inherentes, ut plurimi reperiuntur, querentes remissionem. Unde Ieronymus: “Nolo te orare usque ad tedium; nolo te ieiunare usque ad defectum; nolo te genua flectere usque ad debilitatem”. Bona enim opera tantum indigent devotione sicut discretione; propterea David, I Regum XVII, arma Saul deposuit, quia ponderosa erant, nec eorum <consuetudinem>¹⁷⁵ habebat. Et ideo levibus armis vicit Goliam.

|(f. 276vb) Tertia stultitia est eorum, qui in conflictu inimicorum arma a se proiciunt, quando ea fortiter tenere deberent. Et sunt qui proiciunt a se patientiam

¹⁶⁸ Et] Quia *Dicta*

¹⁶⁹ auditum] gustum *add. Dicta*

¹⁷⁰ ergo] *om. Dicta*

¹⁷¹ pugna] punga *Wp*

¹⁷² animas attrahere] *transp. Dicta*

¹⁷³ semetipsum] se ipsum *Dicta*

¹⁷⁴ efficiuntur] *om. Wp (integratur per coniecturam)*

¹⁷⁵ consuetudinem] *om. Wp (integratur per coniecturam)*

et humilitatem in tribulatione. Ante tribulationem sunt patientes et humiles, sed statim cum arguuntur, efficiuntur impatientes. Gregorius: “Numquam est patientie virtus in prosperis. Ille autem vere patiens est, qui adversis atteritur et tamen a spe rectitudinis¹⁷⁶ sue non deicitur¹⁷⁷”.

Quarta stultitia est eorum, qui ex ea parte, qua maius impugnatur, maius se moverunt, cum tamen contrarium esset faciendum. Qui enim ad avaritiam sunt proni, munire se debent elemosinarum largitione, quia cum appropinquaret temptatio de avaritia, iam elemosina data pro eis pugnaret. Et ideo bene dicitur Ecclesiastici 29: “Elemosina viri quasi sacculus cum ipso, et gratiam hominis quasi pupillam conservabit”.

Quinta stultitia est eorum, qui nolunt resistere hostibus, ubi facilius possunt, ut ad portas castrorum. Tunc enim resistere volunt, quando castrum est plenum inimicis. Debemus enim locum penitentialem custodire, hoc est ipsam humilitatem, que maxima porta est, per quam specialiter inimici nostri conantur ascendere. Et ideo Iudith 4 dicitur, quod Eliachim precepit “obtinere ascensus montium, per quos via poterat esse in” Bethuliam, id est in animam sanctam.

Sexta stultitia est eorum, qui nolunt hostem interficere, dum parvulus est, non attendentes illud Psalmiste: “Beatus, qui tenebit et allidet parvulos suos ad petram”. Et illud: “Principium obsta: sero medicina paratur”, vel ne sequatur mala cauda. Et beatus Ieronymus: “Lubricus est antiquus serpens, nisi capite teneatur, statim totus illabitur”. Genesis 3 dictum est serpenti de muliere: “Ipsa conterret caput tuum”. Et capitulo quarto: “Appetitus tuus sub te erit, et dominaberis ei”, dixit Dominus ad Caym.

Septima stultitia est eorum, qui contra inimicos pugnant, et hostes suos amicos reputant, cum peiores inimici sint, scilicet propria voluntas <obedientie inimica>, largitas paupertatis nimia, impuritas castitatis et inobedientie contrarietas, sensuumque rebellio contra rationem¹⁷⁸. Hii sunt hostes nostri, qui nos conantur decipere, quos multi nesciunt ymmo nescire volunt. Contra quos dicitur Proverbiorum 14: “Vade contra virum stultum, et nesciet”.

Octava stultitia est eorum, qui de prope volunt pugnare¹⁷⁹ cum hoste, qui ex propinquitate sibi vires assumit et elongatione amittit, ut est fornicatio vel ad

¹⁷⁶ spe rectitudinis] spei rectitudine *Gregorius*

¹⁷⁷ deicitur] curvatur *Gregorius*

¹⁷⁸ rationem] et rys (?) *add. Wp*

¹⁷⁹ pugnare] pungnare *Wp*

voluptatem provocatio, que non melius vincuntur, nisi per fugam. Ideo dicitur I ad Corinthios VI: “Fugite fornicationem”.

Nona stultitia est eorum, qui fugiendo, hostem vitare nolunt, qui fugientes magis insequitur, ut faciunt illi, qui adversa huius mundi nimis timent. Unde Seneca: “Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne infortuitum, incommodum, magis instat cedenti et adverso”. Unde multum miratus fuit Iosue, videns populum Domini fugientem, Iosue VII: “Domine Deus” – inquit – “quid dicam? Vidi Isaelem hostibus terga vertentem”.

Decima stultitia est eorum, qui cum contrariis debent pugnare¹⁸⁰, pugnant¹⁸¹ cum similibus, ut odio contra odium, garrulitate¹⁸² contra verbositatem, [(f. 277r, marg. inf.) cum tamen additum suo tali faciat ipsum magis tale. Sed contraria mutuo se expellunt, ut habetur¹⁸³ Ad Romanos XII¹⁸⁴: “Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, da ei potum. Hoc enim faciens, congreges carbones ignis super caput suum”. Taciturnitate contra verbositatem vel garrulitatem, Ecclesiastici VIII: “Non contendas¹⁸⁵ cum homine litigioso¹⁸⁶, ne strues¹⁸⁷ in ignem ipsius ligna¹⁸⁸”. Sapientia contra stultitiam, Proverbiorum XXVI: “Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne ei similis efficiaris”.

Undecima stultitia est illorum, qui laborant in ymaginationem suorum hostium quos gladius sine ictu posset vincere, Proverbiorum XVI¹⁸⁹: “Melior est vir patiens viro forti”. “Nec dicas: reddam mala pro malo. Expecta Dominum, et liberabit te”, scilicet hostem tuum cruciando igne infernali; si tamen patienter adversa sustinebis.

Duodecima stultitia est illorum, qui hostes suos invocant ad sui interfectionem. Et sunt illi, qui non possunt peccare, sed adhuc¹⁹⁰ incitant se ad peccandum, quod nocivum est.

¹⁸⁰ pugnare] pungnare Wp

¹⁸¹ pugnant] pungnant Wp

¹⁸² garrulitate] surrilitatem Wp

¹⁸³ habetur] X medietate et add. Wp

¹⁸⁴ Ad...XII] Proverbiorum XXVI Wp

¹⁸⁵ contendas] litiges *Vulgata* (“contendas” habetur in Eccli 8, 2).

¹⁸⁶ litigioso] linguato *Vulgata*

¹⁸⁷ strues] struas Wp

¹⁸⁸ ligna] ligua Wp

¹⁸⁹ XVI] XVII Wp

¹⁹⁰ adhuc] ad hoc Wp

III. Tłumaczenie polskie

Następuje dwadzieścia rozdziałów o świętym Idzim laiku.

Rozdział pierwszy. W jaki sposób brat Idzi wykladał owo słowo: „Ja prosiłem za tobą, Piotrze, aby nie ustała twoja wiara itd.”¹⁹¹.

Rozdział drugi. O jego strasznym krzyku nad trumną zmarłego.

Rozdział trzeci. O dobru posłuszeństwa.

Rozdział czwarty. W jaki sposób cnota pokory spodobała się bratu Idziem.

Rozdział piąty. O dwóch kardynałach, którzy przybyli do Idziego, by usłyszeć od niego słowo Boże.

Rozdział szósty. O tym, że brat Idzi powiedział, że człowiek powinien modlić się za siebie samego.

Rozdział siódmy. O tym, że jedną łaskę w zakonie należy przedłożyć ponad dziesięć w świecie.

Rozdział ósmy. O świetnej radzie wstąpienia do zakonu.

Rozdział dziewiąty. W jaki sposób człowiek ma się zachowywać w porwaniu mistycznym.

Rozdział dziesiąty. Co bardziej darmowo dzieje się człowiekowi.

Rozdział jedenasty. Przez co człowiek bardziej podoba się Bogu.

Rozdział XII. Co ma czynić ten, kto chce wstąpić do zakonu.

Rozdział XIII. O tym, że ten, kto dobrze wierzy, czyni również dobrze.

Rozdział XIV. O tym, że błogosławiony Jan w swojej ewangelii, a mianowicie „Na początku było Słowo”¹⁹², nie powiedział nic w stosunku do niezmiernego i wiekuistego Bóstwa.

Rozdział XV. O znaku Boga dla duszy.

Rozdział XVI. O tym, że zanim poprosimy o łaskę od Boga, mamy się najpierw natrudzić.

Rozdział XVII. O tym, że większa cnota znajduje się w woli służenia innemu.

Rozdział XVIII. Dlaczego mamy służyć Bogu.

Rozdział XIX. Jak ktoś może stać się pobożny i uduchowiony.

Rozdział XX. O tym, że w mocy Boga jest dać łaskę, a nie w naszej.

¹⁹¹ Łk 22, 32.

¹⁹² J 1, 1.

Następuje kilka godnych uwagi porzekadeł błogosławionego Idziego.

Rozdział XXI. O znoszeniu utrapień.

Rozdział XXII. O sporze.

Rozdział XXIII. O krzywdzie.

Rozdział XXIV. O utrapieniu.

Rozdział XXV. O cnocie zwyciężania siebie samego.

Rozdział XXVI. O posłuszeństwie.

Rozdział XXVII. O dwunastu głupotach.

O ŚWIĘTYM IDZIM LAIKU

Rozdział pierwszy. W jaki sposób brat Idzi wykladał owo słowo: „Ja prosiłem za tobą, Piotrze, aby nie ustała twoja wiara itd.”¹⁹³.

To słowo: „Ja prosiłem za tobą, Piotrze, aby nie ustała twoja wiara. A ty, kiedy się nawrócisz, umacniaj twoich braci”¹⁹⁴, święty brat Idzi wykladał tak: „Chce powiedzieć – mówił – że człowiek bardziej i wcześniej ma zająć się sobą samym, a potem innymi. A chociaż Bogu bardzo podoba się nawracanie dusz, to jednak należy zrozumieć o tych, którzy mogą to czynić bez uszczerbku na duszy, którzy, gdziekolwiek są, zajmują się Bogiem, jak Paweł”.

Rozdział drugi. O potępionym¹⁹⁵.

Pewnego razu brat Idzi, wchodząc na jakąś skrzynię, zawołał strasznym głosem: „O potępiencie, który leżysz w otchłani!” I tenże sam brat Idzi odpowiedział w imieniu potępionego posępnym głosem, tak strasznym i przerażającym, że przstraszył

¹⁹³ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 107, lin. 13-17.

¹⁹⁴ Łk 22, 32.

¹⁹⁵ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 103. lin. 26-35. Ten epizod, niemal dosłownie, znajduje się w zbiorze *Actus beati Francisci et sociorum eius*, nuova edizione postuma di J. Cambell, a cura di M. Bigaroni – G. Boccali (Pubblicazioni della Biblioteca Franciscana Chiesa Nuova – Assisi, 5), Santa Maria degli Angeli – Assisi 1988, s. 584–586, cap. LXVI, nr 20–22.

wszystkich stojących wokoło: „Biada mi! Biada mi!”, wołając i wyjąc. I takim głosem brat Idzi rzekł: „Powiedz nam, nędzarzu: dlaczego poszedłeś do piekła?”. I on sam odpowiedział posępnym głosem: „Ponieważ nie uczyniłem dobrych rzeczy, które mogłem i powinienem. A złych, których nie miałem czynić, nie unikałem”. I ponownie zapytał go, mówiąc: „Co chciałbyś zrobić, gdyby dano ci czas pokuty, o potępienie?”. Odpowiedział: „Cały świat i po trochu siebie wrzuciłbym w ogień, aby uciec od kary wiecznej, ponieważ świat będzie miał koniec, lecz moje potępienie trwa na wieczność!”.

Rozdział trzeci. <O dobru posłuszeństwa>¹⁹⁶.

Brat Andrzej¹⁹⁷, towarzysz brata Idziego, był mężem bardzo pobożnym a także kontemplatywnym. Jemu to pewnego razu, gdy modlił się w celi, pojawił się przepiękny i rumiany chłopczyk, na którego widok został napełniony przeogromną pociechą. Gdy zaś zadzwoniono na nieszpory, brat Andrzej był bardzo zakłopotany, czy iść do chóru, czy też zostać z dzieciątkiem. Postanowił on iść do chóru, mówiąc: „Jest rzeczą dobrą, bym dopełnił posłuszeństwa storzeniu przez miłość do Stwórcy!”. A po nieszporach, wróciwszy do celi, znów znalazł chłopca, który powiedział mu, że gdyby nie poszedł do chóru, to on natychmiast by odszedł.

Rozdział czwarty. <W jaki sposób cnota pokory spodobała się bratu Idziemmu>¹⁹⁸.

Ponieważ bratu Idziemmu w najwyższym stopniu spodobała się cnota pokory, to chciał jej doświadczać także w innych. Bo gdy pewien brat Anglik, mistrz świętej teologii¹⁹⁹, głosił kazanie w klasztorze Świętego Damiana, w obecności świętej

¹⁹⁶ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 100–101.

¹⁹⁷ Chodzi o Andrzeja z Burgundii, którego wymienia także *Żywot Idziego* napisany przez br. Leona. Br. Andrzej zmarł około roku 1270 we Francji, gdzie czczono go jako błogosławionego. Por. F. Hueber, *Menologium seu brevis et compendiosa illuminatio*, Monachii 1698, (24 grudnia, nr I, § 2), kol. 2368; Arturus a Monasterio [Du Monstier], *Martyrologium franciscanum*, recognitum et auctum a pp. I. Beschin – J. Palazzolo, Romae 1938, s. 497.

¹⁹⁸ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 81, lin. 10–22.

¹⁹⁹ Przyjmuje się, że chodzi o Aleksandra z Hales, który wstąpił do Zakonu Braci Mniejszych w roku 1236, będąc już profesorem teologii na Uniwersytecie Paryskim. Zmarł w Paryżu, 21 sierpnia 1245 roku. Jeśli to opowiadanie opiera się o prawdziwe zdarzenie, to Aleksander, będący jednym z autorów komentarza do *Reguły*, znanego jako *Wykład czterech mistrzów*

Klary i brata Idziego, i nieco postąpił w przemowie, brat Idzi z zapalem powiedział do niego: „Zamilknij, mistrzu! Zamilknij, gdyż ja chcę wygłosić kazanie!”. Ten zaś natychmiast zamilkł. A brat Idzi w zapale ducha wylał z siebie miodopłynne słowa Boga. A potem brat Idzi rzekł owemu mistrzowi: „Bracie, dokończ teraz mowę, którą rozpocząłeś!”. I mistrz podjął na nowo owe kazanie i dokończył. Gdy to usłyszała i zobaczyła święta Klara, radując się w duchu, rzekła: „Dzisiaj wypełniło się pragnienie najświętszego ojca naszego Franciszka, który kiedyś powiedział mi: «Życzę sobie bardzo, aby moi bracia klerycy²⁰⁰ doszli do tak wielkiej pokory, że mistrz teologii na głos laika chcącego głosić kazanie, odstąpiłby od kazania». Mówię wam, bracia – rzekła święta Klara –, że bardziej mnie zbudował ów mistrz swoją pokorą i cierpliwością, niż gdybym go zobaczyła wskrzeszającego umarłych”.

W jaki zaś sposób i przy jakiej okazji tenże mistrz nawrócił się do Zakonu Braci Mniejszych, szukaj powyżej²⁰¹.

Rozdział piąty. <O dwóch kardynałach, którzy przybyli do Idziego, by usłyszeć od niego słowo Boże>²⁰².

Dwaj kardynałowie przybyli pewnego razu do brata Idziego, aby usłyszeć od niego słowa życia. A kiedy chcieli się oddalić, poprosili go, by się za nich modlił. On rzekł do nich: „Jakaż to zachodzi potrzeba, o moi księża, abym modlił się za was do Boga, skoro macie wiarę i nadzieję większą niż ja?”. „A jakże?”, powiedzieli owi. „Ponieważ wy z tyloma bogactwami i zaszczytami i pomyślnościami tego świata spodziewacie się dostąpić zbawienia; ja natomiast z tyloma klęskami

(*Expositio quatuor magistrorum*), mógł być przybyć do Asyżu przy okazji jednej z kapituł generalnych: rzymskiej z roku 1239, obradującej w Anagni w listopadzie 1240 roku lub w Bolonii w 1242 roku. Por. J. Wawro, *Aleksander z Hales*, w: *Powszechna Encyklopedia filozofii*, t. 1: A–B, Lublin 2000, s. 173–176.

²⁰⁰ To jest wykształceni.

²⁰¹ Ten odsyłacz pochodzi od Bernarda z Egry lub redaktora źródła, z którego on bezpośrednio korzystał. W *Kronice XXIV ministrów generalnych*, opowiadanie o wstąpieniu Aleksandra do zakonu znajduje się po żywocie bł. Idziego, w części poświęconej generalatowi br. Eliasza z Kortony. Por. AF III, s. 218–220.

²⁰² Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 93, lin. 10–16 (prawie dosłownie). Por. także, ale nie dosłownie Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII, § XII, f. CCXLIIv–CCXLIIIra.

i przeciwnościami lękam się być potępionym!” Usłyszawszy to owi kardynałowie, skruszeni w sercu, odeszli od niego zmienieni na lepsze.

*Rozdział szósty. O modlitwie*²⁰³.

Pewien człowiek świecki poprosił brata Idziego, żeby się za niego modlił. On rzekł: „Módl się ty sam za siebie! Dlaczego sam pozostając, gdy możesz iść, posyłasz innego za siebie?”. A ów człowiek odpowiedział: „Ja jestem grzesznikiem i człowiekiem bardzo oddalonym od Boga. Ty zaś jesteś przyjacielem Boga. I dlatego ty sam szybko dla siebie i dla mnie i dla innych możesz znaleźć łaskę”. Brat Idzi odpowiedział: „Najdroższy, jeśli wszystkie place miasta Perugii byłyby pełne złota i srebra, i wysłano by obwieszczenie po mieście, że ktokolwiek by mógł, mógłby je otrzymać, czy ty posłałbyś posłańca zamiast ciebie dla jego otrzymania?”. Ten odpowiedział: „Oczywiście, że nie! Szybko poszedłbym osobiście. Nie zawierzałbym nikomu, jakkolwiek byłby on wierny”. A brat Idzi dodał: „Tak jest z Bogiem: Cały świat jest Go pełen; wszyscy mogą Go znaleźć. Idź więc i ty do Niego, a innego nie posyłaj za siebie! Możesz jednak ze sobą zabrać jakichś orędowników”.

*Rozdział siódmy. <O tym, że jedną łaskę w zakonie należy przedłożyć ponad dziesięć w świecie>*²⁰⁴.

Ktoś inny zapytał go, mówiąc: „Czy ktoś będący w świecie może znaleźć łaskę Boga?”. Brat Idzi odpowiedział: „Może. Ale ja wybrałbym raczej jedną łaskę w zakonie niż dziesięć w świecie. Bo łaska osiągnięta w zakonie jest łatwa do zachowania i wzrasta, ponieważ człowiek w zakonie jest oddzielony od zgiełku i od zamieszania troski doczesnej, która jest nieprzyjaciółką łaski. Bo w zakonie bracia słowem miłosnej zachęty i przykładem świętego postępowania odciągają człowieka od zła a przynaglają i zapalają ku dobru. Natomiast łaskę, którą ktoś posiada w świecie, łatwo się traci a bardzo trudno się ją zachowuje. I troska o świeckie sprawy, będąca matką zamieszania, utrudnia i zakłóca słodycz łaski. Także inni świeccy zaraźliwym nakłanianiem i potępienia godnym zachowaniem oraz złym przykładem odciągają go od dobra i popychają go niemal gwałtem ku złu. Gdyż gdy zachowuje

²⁰³ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 107, lin. 18-27.

²⁰⁴ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 94, lin. 33 – s. 95, lin. 11.

się on uczciwie, to go wyśmiewają; natomiast nieprzyjaciół Boga nie karzą, lecz ich chwala. Lepiej jest zatem posiadać bezpiecznie jedną łaskę, niż dziesięć w tak wielkim zagrożeniu i lęku”.

*Rozdział ósmy. O wstąpieniu do zakonu*²⁰⁵.

Ktoś poprosił brata Idziego o radę co do wstąpienia do zakonu. On odpowiedział: „Jeśli ktoś bardzo biedny wiedziałby o skarbie w polu, czy prosiłby o radę do wykopania tego skarbu? O ileż bardziej człowiek nie powinien zwlekać radząc się, lecz biec z pośpiechem, by znaleźć nieskończony skarb królestwa niebios!”. Ten człowiek natychmiast poddając się tej radzie, zostawiwszy wszystkie rzeczy, wstąpił do zakonu.

*Rozdział dziewiąty. <W jaki sposób człowiek ma się zachowywać w porwaniu mistycznym>*²⁰⁶.

Brat Jakub z Massy, laik, święty człowiek²⁰⁷, gdy miał łaskę porwania mistycznego, poprosił o radę brata Idziego, w jaki sposób miał się zachowywać ze wspomnianą

²⁰⁵ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 94, lin. 2-6.

²⁰⁶ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 91, lin. 24 – s. 92, lin. 5. Ten epizod znajduje się również w zbiorze *Actus beati Francisci et sociorum eius*, rozdz. LXVIII (wyd. J. Cambell – M. Bigaroni, G. Boccali, s. 590–592).

²⁰⁷ Brat Jakub z Massy wiele razy pojawia się w dziele *Actus beati Francisci* (wyd. J. Cambell – M. Bigaroni – G. Boccali): rozdz. IX i rozdz. XVI (gdzie jest on określony jako źródło informacji dla Hugolina z Monte Santa Maria); rozdz. LII (gdzie jest odróżniony od Jakuba z Falerone); rozdz. LV (gdzie przebywa z br. Szymonem z Asyżu); rozdz. LXIV (gdzie opowiada się o jego dwóch ekstazach). Według niektórych badaczy miejscem jego pochodzenia była Massa Marittima (koło Grosseto), według wydawców z Quaracchi, Massa Martana w pobliżu Todi (AF III, s. 91, przypis 7); według Giovanniego Boccaliego, Massa Fermana w Marchii Ankońskiej (por. *Fonti clariane*, a cura di Giovanni Boccali, S. Maria degli Angeli – Assisi 2013, s. 809 [nr 2148]). Do tej ostatniej opinii przychyliła się Filippo Sedda (*Fonti agiografiche dell'Ordine Francescano*, a cura di M.T. Dolso, Padova, s. 548, nr 1480, przypis 36), ale choć nie istnieje definitywne rozwiązanie tej kwestii, argumentem za umbryjskim pochodzeniem Jakuba (Massa Martana) jest jego zażyłość z towarzyszami Franciszka, Leonem z Asyżu i Masseo z Marignano, od których zebrał wspomnienia (por. *Actus beati Francisci*, rozdz. LXIV), a także fakt, że i został pochowany w Porcunkuli. Wspominano go jako błogosławionego pod datą 7 czerwca 1270 roku. Por. Arturus a Monasterio [Du Monstier], *Martyrologium franciscanum*, s. 212–213.

łaską. Ten odpowiedział: „Ani nie dodawaj, ani nie umniejszaj, lecz uciekaj przed mnóstwem, na ile możesz!”. Powiedział ów brat: „Co to ma znaczyć?”. Idzi odpowiedział: „Kiedy umysł jest zdolny do bycia wprowadzonym do owych chwalebnych światel boskiej dobroci, ani nie powinien niczego dodawać przez zadufanie, ani umniejszać przez zaniedbanie. I powinien człowiek miłować samotność, na ile może, jeśli chce, żeby łaska była strzeżona i wzrastała”.

Rozdział dziesiąty. <Co bardziej darmowo dzieje się człowiekowi>²⁰⁸.

Pewien brat poprosił go, by modlił się do Pana o to, co mógłby robić, żeby być Mu bardziej miłym. Gdy nadszedł ranek, brat Idzi rzekł mu: „Ja ci powiem”. I biorąc kij, zaczął się z nim obchodzić na sposób lutni²⁰⁹. I biegając tu i tam przez ogród, śpiewał w stylu śpiewaka-lutnisty²¹⁰, wiele razy wypowiadając te słowa: „Jedna jednemu”. I nie mówił nic więcej. Rzekł bratu: „To rób, a spodobaś się Bogu”. Brat ten odpowiedział, że tego nie rozumie. Brat Idzi powiedział: „Jedna i sama dusza bezwzględnie i bez pośrednictwa powinna być powierzona jednemu i samemu Bogu”.

Rozdział jedenasty. Przez co człowiek bardziej podoba się Bogu²¹¹.

Brat Gracjan²¹² prawie zawsze mówiący do Boga, rzekł bratu Idziemu: „Umiem innym radzić i głosić kazania. I wydaje mi się, że wiem, co powinienem robić. I wiedząc wiele rzeczy, nie wiem, do jakiego dzieła mam przystąpić, i tak bardziej podobać się Bogu. Daj mi więc radę i powiedz, co ty myślisz!”. Brat Idzi odpowiedział: „Nie ma niczego, w czym tak bardzo spodobaś się Bogu, niż to, że powiesz się za gardło”. A kiedy brat Gracjan wielokrotnie domagał się natarczywie przez wiele dni o rozwiązanie tego powiedzenia, w końcu tak odpowiedział: „Człowiek zawieszony – rzecz – nie jest w niebie, a jednak jest podniesiony z ziemi i zawsze

²⁰⁸ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 92, lin. 7-14 (z małymi opuszczeniami).

²⁰⁹ Użyty w rękopisie rzeczownik *figella*, to prawdopodobnie synonim włoskiego *viella* i niemieckiego *Fiedel*, średniowiecznej lutni smyczkowej.

²¹⁰ *Citharedus* to śpiewak śpiewający przy akompaniamencie lutni.

²¹¹ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 92, lin. 16-25.

²¹² Brat Gracjan to jeden z bliższych towarzyszy bł. Idziego, który był już z nim we wspólnocie w Cetonie.

spogląda w dół. Tak i ty rób, skoro nie jesteś w niebie, możesz jednak wznieść się od rzeczy ziemskich i w cnotliwych uczynkach pokornie myśleć o sobie oraz oczekiwać na miłosierdzie Boże”.

*Rozdział XII. O wstąpieniu do zakonu*²¹³.

Kiedy jakiś człowiek powiedział mu, że chciał koniecznie wstąpić do zakonu, rzekł mu w końcu brat Idzi: „Jeśli chcesz to zrobić, idź szybko i zabij twoich rodziców i kuzynów!”. Ów człowiek, w pierwszej chwili zdziwiony, że łzami i złożonymi dłońmi, powiedział: „Bracie Idzi, a jakże mógłbym popełnić tak wielką zbrodnię?”. Ten rzecze: „Baranie! Jesteś takim prostakiem i głupkiem? Ja nie mówię, że masz ich zabić materialnym mieczem, ale umysłowym. Bo jam mówi Chrystus: Kto nie nienawidzi swego ojca i matki, nie może być moim uczniem²¹⁴”.

*Rozdział XIII. <O tym, że ten, kto dobrze wierzy, czyni również dobrze>*²¹⁵.

Gdy pewnego razu przybył do niego sędzia, brat Idzi powiedział do niego między innymi: „Czy wierzysz, że dary Boże są wielkie?”. Ten odpowiedział: „Wierzę”. A Idzi: „Wykażę ci, że w to nie wierzysz”. I dodał: „Ile w takim razie są warte twoje rzeczy?”. Sędzia odpowiedział: „Może z tysiąc lirów²¹⁶”. Brat Idzi do niego: „Zatem to prawda, co powiedziałem, że ty wierzysz tylko słowem²¹⁷. Bo gdybyś dał tych tysiąc lirów za dziesięć tysięcy, odniósłbyś największą korzyść. A jednak nie dałbyś ich za królestwo niebios. Dlatego rzeczy niebiańskie w stosunku do ziemskich są poczytywane za nic”. Sędzia odpowiedział: „Wierzysz, że ktokolwiek tak wiele czyni, jak bardzo wierzy?”. Brat Idzi odpowiedział: „Gdybyś dobrze wierzył, dobrze byś czynił, tak jak zrobili święci”. I sędzia przyznał, że osąd brata Idziego był prawdziwy.

²¹³ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 92, lin. 27-33.

²¹⁴ Łk 14, 26.

²¹⁵ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 94, lin. 23-31.

²¹⁶ Tekst łaciński używa rzeczownika *libra*, będącego początkowo jednostką wagi (odpowiednik funta), a w XIII wieku także rodzajem monety, od której pochodzi nazwa używanej we współczesnych Włoszech waluty (*lira*), dopóki nie zastąpiono jej przez euro.

²¹⁷ Por. 1 J 3, 18.

Rozdział XIV. O niezmierzonym Bóstwie²¹⁸.

Gdy brat Idzi przebywał w pustelni w Cetonie²¹⁹, dwóch braci kaznodziejów²²⁰ odwiedzało go z pobożności. I kiedy rozmawiali razem o Bogu, jeden z owych braci powiedział: „Błogosławiony Jan Ewangelista wypowiedział o Bogu rzeczy wielkie i bardzo wzniosłe”. Brat Idzi odpowiedział: „Błogosławiony Jan nic nie powiedział o Bogu”. Wówczas ów brat odpowiedział: „Uważaj, ojczy²²¹, uważaj sobie! Cóż to znaczy, co mówisz? Przecież błogosławiony Augustyn twierdzi²²², że gdyby błogosławiony Jan wzniosłej zaintonował, to żaden ze śmiertelników by go nie zrozumiał. Nie mów więc, ojczy, że nic nie powiedział!”. Wówczas brat Idzi znowu i raz jeszcze powiedział: „Mówię wam, że błogosławiony Jan nic nie powiedział!”. Wtedy owi bracia niemal rozgniewani odeszli. A kiedy odchodząc byli już nieco oddaleni, brat Idzi kazał ich przywołać z powrotem. I pokazał im ową górę, która znajduje się nad pustelnią w Cetonie, mówiąc: „Gdyby istniała góra z nasion prosa tak wielka jak ta, a na dole, u stóp góry byłby jeden wróbel, który by z niej jadł tak długo, dopóki by

²¹⁸ *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 109, lin. 11-30. Por. także, ale nie dosłownie: Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII, § XII, f. CCXLIIIra.

²¹⁹ Cetona znajduje się w pobliżu Sieny, w Toskanii. Według tradycji, Bracia Mniejsi osiedlili się w okolicach Cetony już w roku 1212. Później klasztorowi nadano wezwanie Św. Franciszka. Por. J.R.H. Moorman, *Medieval Franciscan Houses*, St. Bonaventure NY 1983, s. 125; *Montepulciano e la Valdichiana senese*, a cura di L. Martini (I luoghi della fede), Milano 2000, s. 165–166. Bł. Idzi udał się tam po śmierci św. Franciszka, jesienią 1226 roku. Na kilka dni przed Bożym Narodzeniem przeżył tam pierwsze intensywne doświadczenia mistyczne i ekstazy, które powtarzały się potem aż do końca jego życia.

²²⁰ Chodzi prawdopodobnie o dwóch braci z Zakonu Kaznodziejskiego, tzn. dominikanów, ale można również sądzić, że byli to Bracia Mniejsi, trudniący się kaznodziejstwem.

²²¹ Rozmówca używa w stosunku do Idziego tego tytułu przez szacunek, mimo że ten nie był kapłanem.

²²² Takie stwierdzenie nie znajduje się wprost u św. Augustyna. XII wieczny teolog, Jan Beletus, przypisuje podobną wypowiedź św. Bedzie Czcigodnemu: „Tunc autem scripsit Evangelium de quo Beda inquit: «Quod si paulo altius intonasset, universus mundus vix capere potuisset»” (Joannes Beletus, *Rationale divinorum officiorum*, cap. LXX, w: PL 202, 78.A). Natomiast Augustynowi przypisuje się to stwierdzenie w kazaniu opublikowanym wśród dzieł św. Tomasza z Akwinu: „Ioannes scribendo ceteros evangelistas transcendit. Augustinus: «Si paulo altius intonasset, totus mundus eum capere non posset»”. Por. Sancti Thomae Aquinatis, *Opera omnia*, t. XV: *Opuscula theologica praecipua*, Parmae 1864 (Sermones festivi, Sermo V), s. 196.

żył, przez dzień albo przez miesiąc albo przez jeden rok, to ile by zabrał w sto lat?”. Oni odpowiedzieli: „Nawet przez tysiąc lat prawie by jej nie umniejszył”. Wtedy brat Idzi powiedział im: „Tak niezmierne jest wiekuiste bóstwo i tak wielka jest góra, że błogosławiony Jan był jednym wróblem: Nic nie powiedział w stosunku do ogromu Boga”. Owi bracia, słysząc od niego te rzeczy, zbudowani odeszli z pobożnością.

Rozdział XV. O znaku Boga dla duszy²²³.

Powiedział kiedyś brat Idzi: „Duszy nie zostaje dany bardziej wyraźnie żaden znak od Boga, niż znak oblubieńca wobec oblubienicy. Bo oblubieniec, kiedy bierze oblubienicę, to posyła jej pewne drogocenne dary, jak pas i torebkę, i diadem, i inne ozdoby. Kiedy zaś się ją poślubia, łączy się z nią samą. Tak dobre dzieła ozdabiają duszę jak klejnoty i stroje, natomiast modlitwa ją zaślubia”.

Rozdział XVI. O pozyskiwaniu łaski od Boga²²⁴.

Jakiś brat powiedział mu, że bracia tak bardzo go obarczali pracą, że ledwie mógł stać na modlitwie. Dlatego prosił o pozwolenie pójścia do jakiejś pustelni, aby spokojniej służyć Bogu. Brat Idzi mu odpowiedział: „Gdybyś poszedł do króla Francji i powiedział mu, żeby dał ci tysiąc marek srebra, podczas gdy nic nie zrobiłeś, to czy nie odpowiedziałby: «Szaleńcze! Cóż dla mnie uczyniłeś, żebym dał ci tysiąc marek srebra?». Lecz gdybyś przed tym momentem wyświadczył mu wielką przysługę, z pewnością mógłbyś prosić u niego o to dobrodziejstwo. Jeśli więc chcesz modlić się, prosząc o łaskę, trzeba, żebyś najpierw wiernie pracował”.

Rozdział XVII. O woli²²⁵.

Pewnego razu także mówił: „Większą cnotą jest wykonać jedną usługę z woli kogoś innego, niż dwie według własnej woli”.

²²³ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 109, lin. 32-36.

²²⁴ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 86, lin. 26-28 – 87, lin. 1-4 (jest to raczej streszczenie i parafraza niż cytat). Por. także, ale nie dosłownie: Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII, § XII, f. CCXLIrb.

²²⁵ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 87, lin. 4-5. Por. także, ale nie dosłownie: Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII, § XII, f. CCXLIrb.

Rozdział XVIII. Dlaczego mamy służyć Bogu²²⁶.

Pewnego razu rzekł także komuś: „Gdybyś nie miał stóp ani oczu, ani dłoni, to gdyby ktoś przywrócił ci stopy, co byś mu dał?”. Odpowiedział: „Sto lirów”. „A gdyby ktoś ci przywrócił dłonie?”. Odpowiedział: „Dałbym mu wszystkie dobra”. „A gdyby ktoś cię oświecił?”. Odpowiedział: „Służyłbym mu przez wszystkie dni mego życia”. Brat Idzi rzekł: „Oto, najdroższy, Bóg dał ci dłonie, oczy i stopy, oraz wszystkie dobra cielesne i duchowe, a nie chcesz mu służyć!”.

Rozdział XIX. Jak ktoś może stać się pobożny i uduchowiony²²⁷.

Pewnego razu jakiś brat zapytał, jak mógłby się stać pobożnym i uduchowionym. Odpowiedział brat Idzi: „Dlatego tamto pole jest żyzniejsze niż to?”. Ów brat odpowiedział: „Ponieważ jego rolnik bardziej się napocił nad nim niż rolnik owego jałowego pola”. „Także kowal wieloma uderzeniami bije w żelazo, zanim doprowadzi kształty do doskonałości. Sądysz, że staniesz się uduchowiony bez wysiłku?”.

Rozdział XX. O tym, że w mocy Boga jest dać łaskę, kiedy chce²²⁸.

Jakiś brat powiedział mu, że czasami wiele się trudził dla osiągnięcia łaski pobożności, a jednak nie mógł jej znaleźć. Brat Idzi mu rzekł: „Uznaj swoją winę, ponieważ Ten, który ma wszystkie rzeczy w swojej mocy, chociaż nie daje jednego dnia, daje innego. Stąd nie chodzi o nic innego, niż żebyś ty wiernie Mu służył. A jeśli ktoś żyłby od Adama aż do końca świata i czynił każde dobro, które by mógł, to nie zasłużyłby na najmniejszą łaskawość Boga. Jednakże podano na stół potrawy, a nie ma ich kto wziąć”.

²²⁶ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 87, lin. 6-11. Por. także, ale nie dosłownie: Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII, § XII, f. CCXLIIRb.

²²⁷ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 87, lin. 12-16.

²²⁸ Por. *Chronica XXIV generalium*, Vita fratris Aegidii, w: AF III, s. 87, lin. 17-22. Por. także, ale nie dosłownie: Antoninus Florentinus, *Historialis*, pars III, tit. XXIV, cap. VII, § XII, f. CCXLIIRb.

Rozdział XXI. Następują godne uwagi porzekadła czcigodnego brata Idziego laika. O znoszeniu utrapień²²⁹.

Kto cierpliwie znosiłby utrapienia ze względu na Boga, szybko doszedłby do wielkiej chwały i byłby panem tego świata i postawiłby już stopę w innym wielkim świecie.

Cokolwiek człowiek czyni, czy to dobro, czy też zło, czyni je sobie samemu. Nie masz się gorszyć, jeśli ktoś ci wyrządza krzywdę, lecz powinienes współczuć jego grzechowi.

Znoś cierpliwie krzywdy, wyrządzone ci przez bliźniego, ze względu na Boga i ze względu na bliźniego, i ze względu na ciebie samego.

Na ile ktoś jest gotowy znosić, na tyle będzie wielki u Boga i nie więcej.

A jak bardzo ktoś jest słaby od utrapienia i bólu, znosząc ze względu na Boga, tak bardzo jest mniejszy u Boga i nie wie, kim jest Bóg.

Jeśli ktoś mówi ci coś złego, pomóż mu. A jeśli ktoś mówi ci coś dobrego, oddaj to Bogu. Powinienes mu pomóc, byś ty – jeśli ktoś mówi ci coś złego – powiedział coś gorszego o sobie.

Jeśli chcesz uczynić swoją część dobrą, uczyni swoją część złą, a część drugiego dobrą, to znaczy: chwal uczynek i wypowiedź drugiego, a swój zgań. A jeśli chcesz uczynić swoją część złą, rób przeciwnie.

Rozdział XXII. O sporze²³⁰.

Kiedy ktoś się z tobą spiera, jeśli chcesz zwyciężyć, przegraj. Gdyż na końcu, kiedy będziesz sądził, że zwyciężyłeś, spostrzeżesz, że przegrałeś. Zatem droga zbawienia jest drogą przegranej.

Nie jesteśmy dobrymi znośicielami utrapień, jeśli nie jesteśmy dobrymi zwoleńnikami duchowych pocieszeń. Bo kto wiernie trudziłby się w sobie i nad sobą oraz dla siebie, znosiłby wszystko łagodnie.

²²⁹ Egidio d'Assisi, *Dicta*, cap. VI, nr 1-7 (wyd. S. Brufani, s. 283–284).

²³⁰ Egidio d'Assisi, *Dicta*, cap. VI, nr 8-9 (wyd. S. Brufani, s. 284).

*Rozdział XXIII. O krzywdzie*²³¹.

Nie czyń nikomu krzywdy; a jeśli ktoś tobie wyrządza krzywdę, znoś ją cierpliwie z miłości do Boga i ze względu na odpuszczenie twoich grzechów. Gdyż o wiele lepiej jest zność jedną ciężką krzywdę bez jakiegokolwiek narzekania ze względu na miłość Boga, niż codziennie żywić stu biedaków i przez wiele dni pościć aż do gwieździstego nieba.

Cóż pomoże człowiekowi gardzenie sobą samym i sprawianie swojemu ciału utrapień w postach, modlitwach, czuwaniach i chłostach, i bycie niezdolnym do zniesienia jednej krzywdy od bliźniego, za co otrzyma większą cenę lub nagrodę niż ze swoich utrapień, które znosi z własnej woli?

*Rozdział XXIV. O utrapieniu*²³².

Znoszenie utrapień bez narzekania bardziej oczyszcza grzechy ludzi niż wylewanie łez.

Błogosławiony ten, kto zawsze ma przed oczami swój grzech i dobrodziejstwo Boga, a znosi cierpliwie wszelkie utrapienie i ucisk. Stąd powinien mieć wielką pociechę. Błogosławiony ten, kto nie prosi ani nie pragnie żadnej pociechy pod niebem od żadnego stworzenia. Niech człowiek nie oczekuje nagrody od Boga, jeśli jest pokorny i spokojny tylko wtedy, gdy Bóg mu dobrze czyni we wszystkich sprawach.

Kto zawsze miałby dobrze przed oczami swoje grzechy, w żadnym utrapieniu by nie uległ.

Każde dobro, które posiadasz, musisz otrzymać od Boga; a każde niebezpieczeństwo <otrzymujesz> od twego grzechu. Jeśli bowiem jeden człowiek uczyniłby i czyniłby wszelkie dobre rzeczy, które uczynili i czynią i będą czynić wszyscy ludzie na świecie, to jednak, gdyby spojrzeć, znajdzie zawsze coś przeciwnego w swoim dobru.

Jakiś brat powiedział: „Co zrobimy, jeśli w naszych czasach przyjdą wielkie utrapienia?”. Brat Idzi odpowiedział: „Gdyby Pan spuścił jak deszcz głązy i kamienie z nieba, nie zaszkodziłyby nam, jeśli bylibyśmy tacy, jak powinniśmy. Jeśli człowiek byłby taki, jak powinien być, to zło zmieniłoby się w dobro. Gdyż wszelkie wielkie dobra i wielkie zła znajdują się wewnątrz w człowieku, a nie można ich widzieć”.

²³¹ Egidio d'Assisi, *Dicta*, cap. VI, nr 10-12 (wyd. S. Brufani, s. 284–285).

²³² Egidio d'Assisi, *Dicta*, cap. VI, nr 14-22.a (wyd. S. Brufani, s. 285–287).

Do wielkiej słabości²³³ i do wielkiego trudu oraz do wielkiego głodu, a także do wielkich krzywd wyrządzonych komuś, zbiegli się najgorsi diabli. Jeśli chcesz być zbawiony, nie proś u żadnego stworzenia, żeby ci wyrządziło sprawiedliwość. Dobrzy i święci mężowie czynią dobre rzeczy, a znoszą złe.

Jeśli poznajesz, że obraziłeś Stwórcę i Boga wszystkich rzeczy, poznaj, że jest to godne, by wszystkie rzeczy cię prześladowały i mściły obelgę, którą wyrządziłeś Panu. Od wszystkich stworzeń musisz znosić cierpliwie uczynione tobie udręki, ponieważ przeciw żadnemu nie masz sprawiedliwości, skoro jesteś godny bycia karanym przez wszystkie.

*Rozdział XXV. O cnocie zwyciężania siebie samego*²³⁴.

Wielką cnotą dla człowieka jest zwyciężyć siebie samego. Jeśli zwyciężysz siebie samego, zwyciężysz wszystkich nieprzyjaciół i dotrzesz do wszelkiego dobra. Wielką cnotą byłoby, gdyby ktoś pozwolił wszystkim ludziom, by go zwyciężyli, ponieważ taki człowiek byłby panem tego świata.

Jeśli chcesz być zbawiony, oddal się od wszelkiej pociechy, jaką ci może dać jakieś śmiertelne stworzenie, ponieważ większe i częstsze są upadki oczekujące cię z pociech niż z utrapień.

Szlachetna jest natura konia, który chociaż jest w najszybszym biegu, to jednak ten, kto go dosiada, może go zawrócić z dobrej drogi i skierować w inną. Tak człowiek powinien w porywie swojego gniewu pozwolić sobą kierować temu, kto go poprawia.

Na samo tylko wspomnienie Boga człowiek powinien – na ile to w jego mocy – dać innym zapłatę, by go policzkowali i bili oraz by go ciągnęli za włosy²³⁵.

*Rozdział XXVI. O posłuszeństwie*²³⁶.

Pewnego razu jakiś zakonnik narzekał przy nim na ciężkie polecenie dane mu pod posłuszeństwem. Brat Idzi rzekł do niego: „Mój przyjacielu, im bardziej

²³³ Rzeczownik *infirmitas* może być tłumaczony jako słabość ale także jako choroba.

²³⁴ Egidio d'Assisi, *Dicta*, cap. VI, nr 22.b-26 (wyd. S. Brufani, s. 287–288).

²³⁵ Aluzja do męki Chrystusa. Por. Mk 14, 65; Mt 26, 67; J 18, 22.

²³⁶ Egidio d'Assisi, *Dicta*, cap. VI, nr 27-31 (wyd. S. Brufani, s. 288–289).

narzekasz, tym bardziej się obciążasz; a im pobożniej i pokorniej poddasz głowę pod posłuszeństwo, tym lżej i słodziej ci będzie. Ty nie chcesz być strofowany na tym świecie i czczony w niebie. Nie chcesz być przeklinany, a chcesz być błogosławiony. Nie chcesz się trudzić, a chcesz spoczywać. Pomyliłeś się, gdyż przez strofowanie dociera się do zaszczytu, przez przekleństwo posiada się błogosławieństwo, a przez trud spoczynek”.

Istnieje przysłowie: „Kto nie daje z tego, co boli, cóż może mieć z tego, co chce?”. Nie dziw się, jeśli bliźni czasami cię obraża, ponieważ Marta, która była święta, chciała podburzyć Pana przeciw swojej cielesnej siostrze; jednak Marta niesprawiedliwie szemrała o Marii²³⁷. A im więcej członków co do użytku porzuciła Maria w porównaniu z Martą, tym bardziej się trudziła niż Marta. Gdyż porzuciła mówienie, wzrok, słuch i chodzenie. Staraj się więc być życzliwy i cnotliwy w walce przeciw wadom i znoś ochotnie utrapienia i zawstydzenia. Nie jest to nic innego niż wysiłek, byś zwyciężył siebie samego, ponieważ niewielką rzeczą jest dla człowieka pociągnąć dusze do Boga, jeśli nie zwycięży siebie samego.

*Rozdział XXVII. O dwunastu głupotach*²³⁸.

Pierwsza głupota należy do tych, którzy przed walką nie chcą się uzbroić, lecz dopiero wtedy biorą zbroję, gdy czują ból ran. Tak też duchowo dopiero wówczas chcą się uzbroić, kiedy są już zwyciężeni. I dlatego mówi się w drugim rozdziale Eklezjastyka: „Synu, przystępując do służenia Bogu, trwaj w bojaźni i przygotuj duszę twoją na pokusę”²³⁹. Natomiast tym przygotowaniem jest myślenie o sposobie opierania się pokusie. Stąd przed bitwą wojownicy muszą być okryci zbroją, aby nie okazało się, że idą nadzy w potyczce. Podobnie sługa Boga.

Druga głupota należy do tych, którzy biorą zbroję zbyt ciężkie i obciążające, zwłaszcza gdy nie mają z nimi żadnego obycia. Ci czasami przez ich ciężar zostają zwyciężeni i pochwyceni oraz uwięzieni a w końcu zabici. I są to ci, którzy zbyt pośpieszają, czuwają, modlą się, a także inne ciężkie trudy wkładają sobie na barki,

²³⁷ Por. Łk 10, 38–41.

²³⁸ Wśród znanych do tej pory *Porzekadeł* bł. Idziego nie ma podobnych tekstów. Nie udało mi się także znaleźć ich ewentualnego źródła, poza poszczególnymi cytatami biblijnymi i patrystycznymi.

²³⁹ Syr 2, 1.

a po krótkim czasie ustają; i stają się bezużyteczni dla Boga, dla siebie i dla bliźnich. I tacy później stają się bardziej rozpasani, przylegając do wygod, jak wielu można spotkać, że szukają rozluźnienia. Stąd Hieronim: „Nie chcę, żebyś modlił się aż do znużenia; nie chcę, żebyś pościł aż do omdlenia; nie chcę, żebyś klękał aż do utraty sił”²⁴⁰. Gdyż dobre uczynki tak bardzo potrzebują pobożności jak też roztropności; z tego względu Dawid, w XVII rozdziale I Księgi Królewskiej²⁴¹, zdjął zbroję Saula, ponieważ była ona ciężka i nie miał z nią obycia. I dlatego lekkim uzbrojeniem zwyciężył Goliata.

Trzecia głupota należy do tych, którzy w starciu z nieprzyjaciółmi odrzucają od siebie uzbrojenie, gdy powinni je mocno trzymać. I są to ci, którzy odrzucają od siebie cierpliwość i pokorę w utrapieniu. Przed utrapieniem są cierpliwi i pokorni, lecz ledwie zostaną skarceni, stają się niecierpliwi. Grzegorz: „Cnoty cierpliwości nie ma nigdy w pomyślności. Natomiast ten jest naprawdę cierpliwy, kto zostaje osłabiony przez przeciwności, ale jednak nie zostaje oddzielony od nadziei swojej prawości”²⁴².

Czwarta głupota należy do tych, którzy z tej strony, która jest bardziej atakowana, bardziej się ruszają, podczas gdy należałoby robić rzecz przeciwną. Gdyż ci, którzy są skłonni do chciwości, powinni się wyposażać rozdawaniem jałmużn, ponieważ gdy zbliży się pokusa chciwości, jałmużna już darowana walczyłaby za nich. I dlatego dobrze powiedziano w 29 rozdziale Eklezjastyka: „Jałmużna męża jest z nim niemal jak mieszek, i będzie przechowywać łaskę ludzką jak żrenicę oka”²⁴³.

Piąta głupota należy do tych, którzy nie chcą opierać się wrogom tam, gdzie mogą to łatwiej zrobić, jak przy bramach zamku. Gdyż chcą stawiać opór wtedy, gdy zamek jest pełen nieprzyjaciół. Bo powinniśmy strzec miejsca pokutnego, to jest samej pokory, która jest największą bramą, przez którą szczególnie nasi nieprzyjaciele próbują się wdrzeć. I dlatego w czwartym rozdziale Księgi Judyty mówi

²⁴⁰ Henryk Herp przypisuje tę myśl św. Grzegorzowi Wielkiemu, ale bez podania źródła. Por. Henricus Harphius, *Theologia mystica cum speculativa tum praecipue affectiva*, liber I, cap. LXIV, Coloniae 1538, f. LIXv.

²⁴¹ Por. 1 Sm 17, 38–40. Wulgata nazywa mianem czterech Ksiąg Królewskich dwie Księgi Samuela i dwie Księgi Królewskie wg współczesnej nomenklatury.

²⁴² Gregorius Magnus, *Moralia*, liber XI, cap. 34 (17), nr 47 (PL 75, 975.A).

²⁴³ Syr 29, 16.

się, że Eliachim²⁴⁴ nakazał zająć dostęp do gór, przez które mogła prowadzić droga do Betulii²⁴⁵, to jest do świętej duszy.

Szósta głupota należy do tych, którzy nie chcą zabić wroga, gdy jest małej, nie zważając na ów werset Psalmisty: „Błogosławiony, kto chwyci i rozbije o skałę ich małych synów”²⁴⁶. I ten werset: „Sprzeciwiaj się początkowi: później przygotowuje się lekarstwo”²⁴⁷, by czasem nie wynikło z tego złe następstwo. A błogosławiony Hieronim mówi: „Pradawny wąż jest oślizły, jeśli nie trzyma się go za głowę, zaraz cały wśliznie się do wnętrza”²⁴⁸. W trzecim rozdziale Księgi Rodzaju powiedziano węzowi o niewieście: „Ona zmiążdży twoją głowę”²⁴⁹. A w rozdziale czwartym rzekł Bóg do Kaina: „Twoje pragnienie będzie pod tobą, i będziesz nad nim panował”²⁵⁰.

Siódma głupota należy do tych, którzy walczą przeciw nieprzyjaciółom, a swoich wrogów uważają za przyjaciół, podczas gdy są najgorszymi nieprzyjaciółmi, a mianowicie własna wola, nieprzyjaciółka posłuszeństwa; zbytńia szczodrość, nieprzyjaciółka ubóstwa; rozwiązłość, nieprzyjaciółka czystości; i sprzeciw nieposłuszeństwa oraz bunt zmysłów przeciw rozumowi. Ci są naszymi wrogami, którzy próbują nas zwieść, a których wielu nie zna, albo nie chce znać. Przeciwno nim mówi się w czternastym rozdziale Księgi Przysłów: „Idź przeciw głupiemu, a nie będzie wiedział”²⁵¹.

Ósma głupota należy do tych, którzy z bliska chcą walczyć z wrogiem, który dzięki przybliżeniu się nabiera sił, a przez oddalenie się traci je, jak jest w przypadku nierządu albo nakłaniania do rozkoszy zmysłowych, których nie zwycięża się lepiej niż przez ucieczkę. Dlatego w szóstym rozdziale I Listu do Koryntian mówi się: „Uciekajcie od nierządu”²⁵².

²⁴⁴ W tekście hebrajskim jego imię brzmi *Joachim*, w Wulgacie: *Eliachim*.

²⁴⁵ Por. Jdt 4, 5–6.

²⁴⁶ Ps 136 [137], 9.

²⁴⁷ Owidiusz, *Remedia amoris*, werset 91, cytowany również przez Piotra Komestora, *Sermones*, Sermo XLV (PL 198, 1831.B), który wiąże tę sentencję z opinią św. Hieronima o tym, że rozwiązłość należ zgnieść, gdy jest jeszcze mała.

²⁴⁸ Nie znalazłem tego stwierdzenia w dziełach św. Hieronima, ale autorzy średniowieczni przypisują je właśnie jemu. Por. Ludolphus de Saxonia, *Vita Iesu Christi*, tomus I, pars I, cap. XXII, n. 19, curante L.M. Rigollot, Parisiis-Bruxellis 1878, s. 202.

²⁴⁹ Rdz 3, 15.

²⁵⁰ Rdz 4, 7.

²⁵¹ Prz 14, 7.

²⁵² 1 Kor 6, 18.

Dziewiąta głupota należy do tych, którzy uciekając nie chcą unikać wroga, który uciekających bardziej prześladowe, jak czynią ci, którzy zbyt boją się przeciwności tego świata. Stąd Seneka stwierdza: „Podobnie jak wróg jest bardziej zgubny dla uciekających, tak wszelka niepomyślność i niedogodność bardziej zagraża przegrywającemu i pokonywanemu”²⁵³. Stąd Jozue zdziwił się bardzo, widząc uciekający lud Boży, w VII rozdziale Księgi Jozuego: „Panie Boże – rzekł – cóż powiem? Widziałem Izraela, odwracającego się plecami do wrogów”²⁵⁴.

Dziesiąta głupota należy do tych, którzy wtedy, gdy powinni walczyć za pomocą przeciwnych rzeczy, walczą z pomocą podobnych, jak nienawiścią przeciw nienawiści, gadatliwością przeciw wielomówstwu; gdy jednak coś takiego daje większy przystęp czemuś podobnemu. Lecz rzeczy przeciwne na wzajem się wypędzają, jak powiedziano w XII rozdziale Listu do Rzymian: „Jeśli twój nieprzyjaciół jest głodny, nakarm go; jeśli pragnie, daj mu pić. Ponieważ czyniąc to, zgromadzisz węgle ogniste na jego głowę”²⁵⁵. Miłkliwością zwyciężysz przeciw wielomówstwu lub gadatliwości, jak mówi VIII rozdział Eklezjastyka: „Nie spieraj się z człowiekiem kłótlwym, abyś nie dokładał dREWIEŃ do jego ognia”²⁵⁶. Mądrością zwyciężysz przeciw głupocie, jak mówi XXVI rozdział Księgi Przysłów: „Nie odpowiadaj głupkowi według jego głupoty, byś się nie stał podobny do niego”²⁵⁷.

Jedenasta głupota należy do tych, którzy trują się, by wyobrazić sobie, że ich wrogów może zabić miecz bez uderzenia według XVI rozdziału Księgi Przysłów: „Mąż cierpliwy jest lepszy od męża mocnego”²⁵⁸. „A nie mów: oddam złem za złó. Czekaj na Pana, a cię uwolni”²⁵⁹, a mianowicie dręcząc twój wroga ogniem piekielnym, jeśli jednak ty cierpliwie zniesiesz przeciwności.

Dwunasta głupota należy do tych, którzy wzywają swoich wrogów na własną zagładę. I są to ci, którzy nie mogą <już> grzeszyć, ale jeszcze pobudzają się do grzechu, co jest zabójcze.

²⁵³ Seneca, *Ad Lucillum epistulae morales*, liber IX, epistula 78.

²⁵⁴ Joz 7, 8.

²⁵⁵ Rz 12, 19–20.

²⁵⁶ Syr 8, 4.

²⁵⁷ Prz 26, 4.

²⁵⁸ Prz 16, 32.

²⁵⁹ Prz 20, 22.

IV. Podsumowanie

Jak widać na podstawie źródeł wskazanych w przypisach, brat Bernard z Egry we wrocławskim rękopisie Akc. 1948/871 nie skopiował wcale *Żywota bł. Idziego z Asyżu* znajdującego się w *Summie historycznej czyli Kronice* św. Antonina z Florencji, ani też nie ograniczył się do mechanicznego przepisania dossier zawartego w *Kronice XXIV ministrów generalnych Zakonu Braci Mniejszych*, choć to z tego ostatniego dzieła zaczerpnął większość elementów swojej kompilacji. Wydaje się, że głównym polem zainteresowania legnickiego kartuza nie były fakty z życia trzeciego towarzysza św. Franciszka, ale raczej jego nauczanie. Rzeczywiście, wyselekcjonowane przez niego teksty zawierają przede wszystkim słowa bł. Idziego i zostały ułożone w zupełnie innym porządku niż w *Kronice XXIV ministrów generalnych*. Bernard z Egry zaczerpnął również z *Porzekadła* bł. Idziego, przepisując w nowym układzie znaczną część VI rozdziału zbioru, który współczesna krytyka uznaje za autentyczny.

Dołączony na końcu kompilacji rozdział *O dwunastu głupotach* nie posiada żadnego odpowiednika w znanych do tej pory tekstach przypisywanych trzeciemu towarzyszowi św. Franciszka. Nie udało mi się także ustalić jakiegoś innego pochodzenia tego dość obszernego logionu. Sama obecność cytatów biblijnych ani nawet reminiscencji z dzieł Ojców Kościoła nie musiałyby przekreślać autorstwa bł. Idziego, gdyż mógłby je znać ze słuchania kazań i ewentualnie z liturgii. Niektóre z nich mogłyby być też dodatkiem redakcyjnym kogoś, kto utrzymywał na piśmie nauczanie prostego Brata Mniejszego, przekładając je na język łaciński. Jednakże stopień nagromadzenia cytatów patrystycznych oraz dodatki z rzymskich klasyków (Seneka i Owidiusz) wydają się zbyt trudne do pogodzenia z autentycznym porzekadłem bł. Idziego.

Także sama struktura tego logionu, składającego się aż z dwunastu elementów, wygląda na zbyt skomplikowaną w porównaniu z porzekadłami znajdującymi się w opublikowanych do tej pory zbiorach przypisanych mistykowi z Cetony. Powyższe argumenty nie wykluczają jednak w sposób absolutny pochodzenia tego tekstu od Idziego, być może – jak w większości przypadków – za pośrednictwem jakiegoś redaktora. Dopóki nie zostanie znaleziony inny świadek z odmienną atrybucją dla tego *Porzekadła*, nie można *a priori* odrzucić autorstwa bł. Idziego z Asyżu, na które wskazuje rubryka pozostawiona przez brata Bernarda z legnickiej kartuzji Męki Jezusa Chrystusa.

BŁOGOSŁAWIONY IDZI Z ASYŻU
W ŚREDNIOWIECZNEJ KOMPILACJI ŻYWOTÓW I PORZEKADEŁ
Z LEGNICKIEJ KARTUZJI MĘKI JEZUSA CHRYSTUSA

(Streszczenie)

Trzeci towarzysz w. Franciszka, bł. Idzi z Asyżu († 1262), obdarzony nadzwyczajnymi darami mistycznymi, jest autorem maksym duchowych spisanych po łacinie przez krąg jego uczniów i znanych jako *Porzekadła* (*Dicta*). Niniejszy artykuł analizuje dawny kodeks 11 z Biblioteki Kościoła Św. Piotra i Pawła w Legnicy, obecnie należący do Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (Akc. 1948/781). Rękopis ten został sporządzony w latach 1481–1483 przez legnickiego kartuza Bernarda z Egry († 1493) i zawiera wypisy o tematyce franciszkańskiej. Wśród zebranych w nim tekstów znajduje się również kompilacja wypowiedzi bł. Idziego, oparta o jego żywot z *Kroniki XXIV ministrów generalnych*, o rozdział VI *Porzekadeł* oraz o niezidentyfikowane dotąd źródło. Transkrypcji tekstu łacińskiego towarzyszy tłumaczenie na język polski.

Słowa kluczowe: hagiografia średniowieczna, duchowość franciszkańska, bł. Idzi z Asyżu, kodykologia, Bernard z Egry

IL BEATO EGIDIO D'ASSISI
IN UNA COMPILAZIONE MEDIEVALE DELLE VITE E DEI DETTI,
PROVENIENTE DALLA CERTOSA DELLA PASSIONE
DI GESÙ CRISTO DI LEGNICA

(Riassunto)

Il terzo compagno di san Francesco d'Assisi, il beato Egidio d'Assisi († 1262), ebbe straordinari doni mistici e fu autore di alcune sentenze spirituali, fissate per iscritto in latino da una cerchia dei suoi seguaci, con il titolo di *Dicta*. Il presente articolo analizza l'antico codice 11 della Biblioteca dei SS. Pietro e Paolo a Legnica (Liegnitz), ora appartenente alla Biblioteca Universitaria di Breslavia (Wrocław) con la segnatura Akc. 1948/781. Il manoscritto fu vergato negli anni 1481–1483 dal certosino di Legnica, fra Bernardo da Egra († 1493) e contiene estratti di tematica francescana. Tra i testi che lo compongono si trova anche una compilazione delle sentenze del beato Egidio, basata sulla *Vita* inclusa nella *Cronaca dei XXIV ministri generali*, sul capitolo VI dei *Dicta* e su una fonte finora non identificata. La trascrizione del testo latino è seguita dalla traduzione in lingua polacca.

Parole chiave: agiografia medievale, spiritualità francescana, beato Egidio d'Assisi, codicologia, Bernardo da Egra

BIBLIOGRAFIA

- Accrocca, Felice, *Un santo di carta. Le fonti biografiche di san Francesco d'Assisi* (Biblioteca di „Frate Francesco”, 13), Milano 2013.
- Acta Sanctorum mensis Octobris*, t. X, Bruxellis 1861.
- Actus beati Francisci et sociorum eius*, nuova edizione postuma di J. Cambell, a cura di M. Bigaroni – G. Boccali (Pubblicazioni della Biblioteca Francescana Chiesa Nuova – Assisi, 5), Santa Maria degli Angeli – Assisi 1988.
- Antologia mistyków franciszkańskich*, t. 1: *wiek XIII*, Warszawa 1985, s. 81–97.
- Antoninus Florentinus, *Historialis [summa seu Cronica]*, Basilea 1502.
- Arturus a Monasterio [Du Monstier], *Martyrologium franciscanum*, recognitum et auctum a pp. I. Beschin – J. Palazzolo, Romae 1938.
- Baier, Walter, *Bernhard von Eger (Egra)*, w: *Marienlexikon*, I: *AA-Chagall*, herausgegeben von R. Bäumer – L. Scheffczyk, St. Ottilien 1988, s. 450–451.
- Block, Wiesław, *Vivere il vangelo con Francesco d'Assisi. Temi e figure della fraternità minoritica* (Teologia spirituale, 29), Bologna 2013; przekład polski (K. Kreczko): *Franciszek z Asyżu i jego bracia*, Kraków 2017.
- Brufani, Stefano, *Le collezioni minori dei “Dicta” di Egidio d'Assisi*, w: «*Vera amicitia praecipuum munus*». *Contributi di cultura medievale e umanistica per Enrico Menestò*, Firenze 2018, s. 111–148.
- Bughetti, Benvenuto, *De obitu et miraculis b. Marci Fanutii de Bononia, vicarii gen. Observantiae Ord. Fr. Min. († 1479), cum appendice de vicariis generalibus cismontanis Observantium (1430–1488)*, w: „*Archivum Franciscanum Historicum*” 27 (1934) s. 95–145.
- Caliò, Tommaso, *Leone d'Assisi*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. LIV, Roma 2005, s. 549–552.
- Chronica XXIV generalium*, w: *Analecta Franciscana*, III, Quaracchi 1897, s. 1–575.
- Collationes Fratris Aegidii*, w: *Acta sanctorum Aprilis*, III, Venetiis 1738, s. 228–238.
- Comodi, Bernardo, *Il beato Egidio d'Assisi, terzo compagno di san Francesco: fonti, vita, detti, miracoli e culto*, w: *Due francescani venerati presso Porta Santa Susanna in Perugia: Egidio († 1262) ed Enrico († 1415)*, Perugia 2014, s. 75–82.
- Comodi, Bernardo, *Vita del beato Egidio, compagno di san Francesco*, Perugia 2002.
- Cuda świętego ojca Szymona z Lipnicy [1482–1520] – Miracula beati patris Simonis Lypnicensis [1482–1520]*, ediderunt, praefatione notisque instruxerunt Marcin Starzyński – Anna Zajchowska-Boltromiuk (Pomniki dziejowe Polski. Seria II – Monumenta Poloniae Historica. Nova Series, 17), Kraków 2019.

- Dicta beati Aegidii Assisiensis*, sec. codices mss. emendata et denuo edita, a PP. Collegii S. Bonaventurae [Gisbert Menge] (Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi, 3), Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1905.
- Dyalogus fratris Bernardi ordinis Cartusiensis immensam et innumerabilem immaculate dei genitricis virginis Marie misericordiam per multa miracula atque exempla elucidans necnon amplificans*, Lyptzig [Lipsk], Konrad Kachelofen, 1493.
- Egidio d'Assisi, *Dicta*, edizione critica a cura di S. Brufani (Edizione Nazionale delle fonti francescane, 1), Spoleto 2013.
- Esser, Kajetan, *Die Opuscula des hl. Franziskus von Assisi. Neue textkritische Edition*, Grottaferrata 1976.
- Ferdinandus ab Araules [Delorme], *Vita brevis b. Aegidii Assisiensis*, w: „Archiwum Franciscanum Historicum” 1 (1908) s. 267–277.
- Fonti agiografiche dell'Ordine Franciscano*, a cura di M.T. Dolso, Padova 2014.
- Fonti clariane*, a cura di Giovanni Boccali, S. Maria degli Angeli – Assisi 2013.
- Francisci Assisiensis, *Scripta*, edidit C. Paolazzi (Spicilegium Bonaventurianum, 36), Grottaferrata 2009.
- Frate Egidio d'Assisi. *Atti dell'Incontro di studio in occasione del 750° anniversario della morte (1262–2012) Perugia, 30 giugno 2012* (Figure e temi francescani, 1), Spoleto 2014.
- Gemoll, Wilhelm, *Die Handschriften der Petro-Paulinischen Kirchenbibliothek zu Liegnitz*, Liegnitz 1900.
- Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, w: PL 75.
- Grüger, Heinrich, *Liegnitz – Kartause Passionis Christi*, w: „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau” 30 (1989) s. 45–53.
- Henricus Harphius, *Theologia mystica cum speculativa tum praecipue affectiva*, Coloniae 1538.
- Historia Vitae b. Aegidii*, w: *Acta sanctorum Aprilis*, III, Venetiis 1738, s. 220–228.
- Horowski, Aleksander, *Nuove considerazioni sulla tradizione manoscritta della compilazione “Fac secundum exemplar”*, w: „Collectanea Franciscana” 93 (2023) s. 5–138.
- Hueber, Fortunatus, *Menologium seu brevis et compendiosa illuminatio*, Monachii 1698.
- Joannes Beletus, *Rationale divinorum officiorum*, cap. LXX, w: PL 202.
- Jujeczka, Stanisław, *Kartuzja Passionis Christi pod Legnicą 1423–1548*, w: „Szkice Legnickie” 24 (2003) s. 75–118 i 25 (2004) s. 87–132.
- Kowalewski, Daniel, *Testimonianze bonaventuriane su Egidio d'Assisi*, w: *Litterae ex quibus nomen Dei componitur. Studi per l'ottantesimo compleanno di Giuseppe Avarucci*, a cura di A. Horowski (Bibliotheca seraphico-capuccina, 104), Roma 2016, s. 313–333.
- Legende minores latine sancte Clare virginis Assisiensis*, testi latini con traduzione italiana a fronte, a cura di G. Boccali (Pubblicazioni della Biblioteca Franciscana Chiesa Nuova – Assisi, 13), S. Maria degli Angeli – Assisi 2008.

- Ludolphus de Saxonia, *Vita Iesu Christi*, curante L.M. Rigollot, Parisiis-Bruxellis 1878.
- Menestò, Enrico, *La «Compilatio Avenionensis»: una raccolta di testi francescani della prima metà del XIV secolo*, w: „Studi Medievali” [ser. 3ª] 44 (2003) s. 1423–1541.
- Montepulciano e la Valdichiana senese, a cura di L. Martini (I luoghi della fede), Milano 2000.
- Moorman, John R.H., *Medieval Franciscan Houses*, St. Bonaventure NY 1983.
- Petrus Comestor, *Sermones*, w: PL 198.
- Processus canonizationis et Legendae varie Sancti Ludovici OFM Episcopi Tolosani* (Analecta Franciscana, VII), Quaracchi-Firenze 1951.
- Ray, L., *Bernard d'Eger ou d'Egra*, w: *Dictionnaire de spiritualité*, I, Paris 1937, kol. 1507–1508.
- Sabatier, Paul, *Bibliothèque de l'église SS. Pierre et Paul à Liegnitz*, Ms. 12, w: A.G. Little – P. Mandonnet – P. Sabatier, *Opuscules de critique historique*, I, Paris 1903, s. 33–63.
- Sancti Thomae Aquinatis, *Opera omnia*, t. XV: *Opuscula theologica praecipua*, Parmae 1864.
- Scripta Leonis, Rufini et Angeli sociorum s. Francisci*, edited and translated by R.B. Brooke, Oxford 1970.
- Solvi, Daniele, *L'agiografia su Bernardino santo (1450–1460)* (Quaderni di «Hagiographica», 12; Le vite quattrocentesche di s. Bernardino da Siena, 2), Firenze 2014.
- Uribe, Fernando, *Wprowadzenie do źródeł franciszkańskich*, Kraków 2009.
- Vecchio, Silvana, *Egidio di Assisi*, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, t. XLII, Roma 1993, s. 312–316.
- Vita fratris Aegidii, viri sanctissimi et contemplativi* [ex *Chronica XXIV Generalium Ordinis Minorum*], w: *Analecta Franciscana*, III, Quaracchi 1897, s. 74–115.
- Wawro, Józef, *Aleksander z Hales*, w: *Powszechna Encyklopedia filozofii*, t. 1: A-B, Lublin 2000, s. 173–176.
- Witkowski, Rafał, *Legnica/Liegnitz*, w: *Monasticon Cartusiense*, II, hrsg. von G. Schlegel – J. Hogg, Salzburg 2004, s. 389–393.
- Witkowski, Rafał, *The Charterhouse in Liegnitz and its most famous professed-monk, Bernardus Cartusianus*, w: *Kartäusische Kunst und Architektur mit besonderer Berücksichtigung der Kartausen Zentraleuropas: Länderübergreifender internationaler Kongress für Kartäuserforschung*, Aggsbach (NÖ, Austria) 30–31.8 und Brno/Brünn (CZ) 1–4.9.2005, herausgegeben von J. Bukovský – J.L. Hogg (Analecta Cartusiana, 207), Salzburg 2007, s. 91–117.
- Zdania i myśli bł. Idziego* (Biblioteka franciszkańska, 27), Lwów 1916.